

MOTIVACIO ÈTICA I GÈNERE

Marta Doltra Tapiola
Curs 2001-2002

INTRODUCCIÓ

El propòsit d'aquest treball és estudiar la diversa forma de veure el món dels adolescents dels dos gèneres de cara a llur formació de valors, sobre tot, ètics. Es tracta d'un treball de psicologia encaminat a l'educació moral i cívica dels alumnes de secundària.

Com a treball de camp, he confeccionat un qüestionari o enquesta cercant la diferent resposta valorativa dels nois i les noies a diversos fets i actituds. Les qüestions s'han centrat en els trets fonamentals que diferencien els gèneres segons estudis actuals sobre el tema.

Dificultats d'un tractat d'aquesta mena: entre l'ambigüitat i la simplificació.

La primera dificultat d'un treball com aquest és l'ambigüitat. És difícil tractar temes psicològics o ètics amb paraules unívokes i adequades. En la majoria de tractats sobre el tema, cal llegir entre línies, més enllà de les paraules, per esbrinar l'autèntica intenció de l'autor i a on apunta. Paraules idèntiques no tenen el mateix significat i hi ha molts tòpics que encadenen l'interpretació a conceptualitzacions falses o inadequades. A la fi, es tracta de termes referits a sentiments i vivències que no es poden de cap manera determinar i definir de forma clara com passa amb molts termes científics.

Per fugir d'aquesta ambigüitat excessiva he intentat acostar-me, bé que no de forma acrítica, a l'altra pol, que també és dolent però, malgrat tot, el prefereixo. Es tracta de cercar la simplificació, com fan alguns manuals, molt sovint americans, de divulgació sobre les diferències genèriques. Soc conscient que la simplificació dóna una visió parcial del problema, però, malgrat tot, en dóna una, que s'entén i orienta. Aquesta potser excessiva simplificació dels trets diferencials dels dos gèneres es recolza, però, en una estadística a la vista, derivada de la enquesta, per a que el lector pugui opinar per el seu compte i pugui criticar la meua interpretació.

En la primera part del treball, miraré de definir el tema estudiat de forma teòrica i des de la simplificació a la qual he fet referència. En la segona, esmentaré els trets fonamentals que he volgut corroborar en l'enquesta. En la tercera part, exposaré el resultat del "treball de camp", és a dir, de l'enquesta o qüestionari i donaré la meua interpretació dels resultats, en diàleg amb teòrics i estudiosos del tema; penso que és la part més important del treball. Finalment, i en una quarta part, trauré les conclusions pedagògiques de les dades obtingudes i proposaré exercicis per als docents de secundària en la seva tasca diària a classe.

PRIMERA PART

ESBÓS D'EXPLICACIÓ TEÒRICA DE L'ORIGEN I L'EVOLUCIÓ DE VALORS EN ELS DOS GÈNERES.

1) La diferent funció social d'homes i dones per explicar els diferents valors de cada gènere.

Malgrat no es tracta d'un estudi teòric ni filosòfic sinó pràctic i pedagògic sobre els diferents valors ètics en els dos gèneres, ens cal assajar una hipòtesi teòrica, des de la qual puguem explicar com es formen els valors ètics; és a dir, per què cada gènere troba unes accions i uns fets més bons o més dolents que uns altres. Només si pressuposem una teoria unitària que expliqui per què, per exemple, uns individus valoren més la tradició que uns altres, o el guany o l'amistat, podrem formar-nos un pensament coherent i podrem trobar estratègies per comprendre i tractar la diversitat de valoracions dels alumnes.

Unificarem la diferent valoració ètica de cada persona, de cada comunitat i de cada grup social, en tots els casos, en funció de llur adaptació a la societat.

Aquesta explicació ens serveix en part per tancar la discussió estèril de si és l'herència o el desenvolupament social la causa de les diferents psicologies genèriques. En aquest punt, apuntem, només, que sembla demostrat que la testosterona influeix en el comportament genèric del mascle, després de l'aparició del sexe, de forma que afecta a la morfologia d'àrees del cervell predominants i, conseqüentment, en les actituds davant del món i en la forma de valorar-lo. La quantitat de hormones, però, varia d'acord amb factors físics i factors ambientals. D'altra banda, l'evolució de les espècies mostra la importància de "l'adaptació" als factors externs per a la l'evolució biològica de cada grup d'éssers vius. Per tant, no hi ha obstacle a considerar l'adaptació, en el cas de l'home, biològica, d'una banda, i cultural, de l'altra, com a causa de la formació de valors.

També podem abastar des del nostre angle la explicació psicoanalítica. La diferent simbologia dels dos gèneres, a que fa referència la psicoanàlisi, pot explicar-se en part pel conflicte entre els arquetips primitius de l'humanitat i el canvi social al llarg de l'evolució. Així, entre els psicoanalistes, Lacan explica aquests arquetips des de l'evolució i l'adaptació al món cultural, malgrat que llur mestre, Freud, encara es mantenia fidel a uns arquetips inamovibles de tipus quasi biològic. Així també, la psicoanalista Mabel Burin, per descriure la dificultat en el desenvolupament femení¹, diu que la mobilitat pulsional que abans la dona desplejava amb els fills, queda, en els temps actuals, sense destinatari fix; es produeix aleshores un "estat tòxic", és a dir la impossibilitat de transformar una quantitat de libido en quelcom quantificable per al subjecte; la conseqüència pot ser un estancament pulsional i una neurosi. Aquesta és una explicació de les diferències genèriques des de l'adaptació dels gèneres a les noves circumstàncies de la vida actual.

Finalment, amb la nostra interpretació, podem abordar la diferència valorativa dels dos gèneres des d'una perspectiva generacionista, seguint el camí iniciat per Foucault. Aquest autor s'oposa a l'anàlisi biològica i psicologista dels subjectes perquè és molt més útil preguntar-se a quins mecanismes de poder obeeixen els diferents valors genèrics i socials que suposar unes diferències inamovibles entre els gèneres, davant de les quals no

podríem actuar. La descripció de Julia Varela², per exemple, que cerca l'origen dels valors culturals en la història, se situaria en aquest grup.

Fonamentaré, doncs, des d'un punt de vista metodològic, les diferències valoratives dels dos gèneres en la diferent tasca social i/o rol de cada gènere, en cada moment històric perquè, de totes les explicacions, penso que és la més completa i clara. Aquestes són algunes de les avantatges:

- 1) Els rols socials dels gèneres en els diferents indrets i edats de l'història són constatables de forma clara i diferenciada.
- 2) Tant si el rol deriva dels caràcters genètics com si són els caràcters genètics que deriven del rol social, un pol es pot explicar pel altre, de forma que podem lligar les diferents valoracions a les diferents tasques socials i així podem establir relacions clarificadores.
- 3) Podem constatar com la variació dels rols socials a l'història comporta també una variació concomitant dels valors ètics de l'època.
- 4) També podem constatar que la variació d'un rol social d'un grup comporta de forma concomitant una variació dels valors ètics d'aquest grup.

2) Els valors ètics s'adquireixen quan la persona entra en el món cultural.

Els valors ètics depenen de les institucions i rols socials de cada grup i de cada època. Els valors ètics, inclús per al mateix Freud, no apareixen en l'evolució humana sinó en una època tardana, quan cal institucionalitzar les relacions humanes de forma humana, és a dir, de forma cultural.

Per a concretar, direm amb Seyla Benhabib y Ducila Cornella³ que la diferència fonamental de gèneres ve marcada per un fet social: l'adjudicació a l'home de l'àmbit públic i a la dona del privat; com deia Marx, és la divisió del treball la causa fonamental per comprendre els diferents valors de gènere.

Seguint aquest pressupòsit, és esclaridora la distinció de Hanna Arendt.⁴ Diu que hi ha tres formes d'incidir en el món social: primer, el món del "treball", que consisteix a realitzar tasques mecàniques, *oikós*, i que es materialitza a la família; segon, el món de la "obra", en el que podem crear un producte en que ens hi veiem projectats, *agora*, i que pertany a l'àmbit del treball retribuït i, tercer, el món de la "acció", que incideix en el món dels altres, *ecclesia*, i que pertany a l'àmbit de la política. Segons Arendt, quedar-se en el primer estadi: el món del treball, significa no desenganxar-se de la condició biològica; és l'estadi en que es troba gran part de la humanitat i més les dones que els homes, inclús en el primer món.

Els àmbits socials o públics i el privat estan però molt relacionats perquè tant homes com dones pertanyen a tots dos. i un àmbit necessita l'altre. Són els desitjos (àmbit privat) els que empenyen a actuar en l'àmbit públic (polític, institucional, etc) i és la raó (que es considera universal, és a dir, pertanyent a l'àmbit públic) la que governa també l'àmbit privat.

Malgrat llur mútua dependència, l'àmbit privat es troba en gairebé totes les cultures, i també en la nostra, subordinat a l'àmbit públic, que és el que té el poder; així, per justificar aquesta dependència, l'espiritualitat, les lleis i les construccions humanes superiors se situen en

² Julia Varela, *Nacimiento de la mujer burguesa*.

³ Seyla Benhabib y Ducila Cornella, *Teoria feminista y teoria crítica*.

⁴ Hannah Arendt, *La condicion humana*.

l'àmbit públic. Les qüestions de l'àmbit privat, d'altra banda, es qualifiquen com a massa trivials per parlar-ne públicament i per adquirir una categoria humana superior.

3) El canvi de rols socials actuals comporta un canvi de valors ètics dels dos gèneres.

La tradicional divisió del treball ha canviat en el món tecnificat actual si bé de molt diferent manera en els distints països. En els països més avançats, la dona treballa i es pot projectar també a l'àmbit públic- món del treball i de l'"àgora"- i els dos membres de la parella han passat a ser col·laboradors en un teòric pla d'igualtat. Els valors de cada gènere, doncs, també han canviat, en part. Malgrat tot, la divisió del treball continua existint, de forma no legal però sí real, i aquest fet origina, crec, el neguit i "complex" de la dona actual en participar en l'àmbit públic perquè encara té, com a àmbit principal d'actuació, l'àmbit privat.

D'altra banda, en les escoles de secundària ens trobem amb el fet que, en l'edat crítica, és a dir, en l'adolescència, hi ha major percentatge de noies amb bones notes que de nois. També està constatat que aquestes noies, les estudioses, són més treballadores, obedients i responsables, en general, que els nois de la mateixa edat. Alguns diuen que més madures. Sens dubte ens trobem també amb altres que són molt "neguitoses" i pateixen molt per les notes, en un percentatge i grau superior al dels nois. Aquí veiem ja una diferència. El fet que alguns nois no destaquin en el món de l'estudi, comparativament amb les noies, i el fet que se'ls digui que seran uns desgraciats en el món del treball, genera, en aquests nois, la rebel·lia, de vegades violenta, que trobem a les nostres aules.

Un estudi sobre l'adaptació dels nois als nous rols del seu gènere, la trobem a Juan Carlos Volnovich⁵. Per aquest psicoanalista argentí, el relatiu millor èxit de les noies a la secundària canvia la "posició" i el paper del noi a l'escola. Aquest canvi corre paral·lel al canvi de rols a la família i a la societat provocat per l'entrada de la dona en el món del treball o "en l'espai públic", com diria Arendt.

Volnovich cita, aleshores, un "best seller" nord-americà de Christina Hoff Sommers que diu que els nois a l'escola (i els homes a la vida) són els nous discriminats. Esmenta també que el govern britànic ha publicat els resultats dels exàmens d'ingrés a la secundària on es comprova que les dones superen els nois en totes les assignatures fins els 17-18 anys.

L'autor, parla de la reacció de molts nois davant d'aquests fets que consisteix en "*la diferente conducta sexual y el hooliganismo futbolero. La "laddish culture" es una reivindicación adolescente de los estereotipos masculinos más convencionales, que tiene algo de la tradición inaugurada en los 50 por James Dean y que se manifiesta por el rechazo a la buena conducta y a la aplicación académica, por actitudes que otorgan credibilidad a los atorrantes, liderazgo entre sus pares a los transgresores, prestigio a los que cultivan una imagen cool, de tipos cancheros y fríos, capaces de desafiar a las autoridades parentales o escolares y ganarles la apuesta*"⁶.

Altres canvis en les valoracions de les ètiques de cada gènere són les que esmenta Rojas Marcos⁷ i que els adolescents poden constatar en el món dels seus pares. L'home actual ha d'adaptar-se i ser més dolç, paternal i afectuós. La mare no ha de ser idealista sinó realista; si és feliç i no treballa fora de casa tot va bé, però si no és feliç, es millor que treballi fora, sense que s'hagi de sentir culpable per aquest fet.

⁵ Juan C. Volnovich, *Claves de la infancia*.

⁶ Ob. Cit.

⁷ Luis Rojas Marcos, *La pareja rota*.

El nou pare, per la seva banda, ha de deixar de ser l'amic, el mag o el caçador i ha de ser més "mare". Cada vegada hi ha més homes per als quals la vida a casa és tan important com el treball, és a dir, que accedeixen a canviar de rol social.

Els rols, doncs, han de distribuir-se de nou i aquesta falta de fronteres fixes pot portar al desconcert.

El canvi de rols, i consegüentment, de valors podem constatar-lo en la nostra enquesta; algunes actituds, com la competitivitat, semblen derivar força de l'herència però les valoracions ètiques, en canvi, depenen de l'evolució cultural, la qual es converteix en una segona naturalesa. Així, comprovem com, a mida que les persones es fan grans, subscriuen els valors ètics que, per naturalesa, correspondrien a l'altra gènere, si bé cerquen un camí propi per aconseguir-ho, es a dir, ho fan des dels propis valors naturals.

SEGONA PART

L'ENQUESTA.

1) Les hipòtesis.

Les hipòtesis que he volgut corroborar, en l'enquesta, són:

- a) Si hi ha un major enteniment i comprensió dels sentiments dels altres en les noies i una major comprensió i valoració de les lleis universals en els nois.
- b) Si hi ha una major tendència a la cura i preocupació pels altres en les noies i una major preocupació per la realització personal en els nois.
- c) Si existeix major inseguretat i autoestima en les noies que en els nois.
- d) Si hi ha més agressivitat en els nois que en les noies.
- e) Si canvien els pressupòsits valoratius bàsics dels nois i noies en passar d'una ètica convencional, és a dir, basada en el que han après i el que fa la societat, (14 o 16 anys) a una ètica post-convencional o pròpia (a partir dels 16 anys i, sobre tot, dels 18). Entenc ètica convencional i ètica post-convencional en el sentit de Lawrence Kohlberg⁸.
- f) Si és certa la hipòtesi de Carol Gilligan⁹ en polèmica amb Kohlberg. Gilligan exposa que el valor fonamental del gènere masculí és la justícia i el del gènere femení és la cura, a diferència de Kohlberg, per al qual el valor fonamental per a tothom és la justícia, és a dir, el fet de decidir amb uns criteris constants. La distinció entre els valors morals de cada gènere ha provocat una bona polèmica a USA.

Les expectatives, inclinacions i motivacions de cada gènere, segons Gilligan, són diferents i poden compendiar-se així:

Nois	Noies
Ètica de la justícia	Ètica de la cura
Ètica imparcial	Ètica de relacions
Drets	Responsabilitats
Regles	Harmonia de les relacions

⁸

Lawrence Kohlberg, F.Clark Power y Ann Higgins. *La educación moral según Lawrence Kohlberg*. Per a Kohlberg hi ha tres etapes de desenvolupament moral: L'etapa pre-convencional o infantil en que el nen actua per por als castigs i per amor als premis (Fins els 10 anys). L'etapa convencional, en que el noi actua tal com ho fan els altres, tal com han après o creuen que s'ha de fer (És típica de l'adolescència i sol durar fins els 16-18 anys). c) L'etapa post-convencional, en la que un actua per criteris propis (Pot començar aquesta etapa als 16-18 anys però, de vegades, no sobrevé mai, de forma que l'individu queda sempre en la segona etapa).

⁹

Carol Gilligan. *La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino*.

Pandes	Amics individuals
Afirmació identitat	No afirmació identitat
Superació de l'Edip	Identificació parcial amb la mare.
Disputes en jocs; competitivitat; agressivitat contra els altres	No disputes en jocs; competitivitat; agressivitat contra una mateixa
Les emocions no influeixen	Les emocions influeixen

A Gilligan se la pot criticar que aquests trets que ella atribueix a la dona són els que tradicionalment se li han atribuït i que, amb el canvi de rol social del segle XXI, la dona ha canviat la forma d'enfocar el món; però a aquesta crítica, Gilligan respon¹⁰ que la diferència de valors entre els gèneres hi és des del naixement i no depèn de l'educació ni de l'època; els nens i les nenes educades per igual, inclús fora de l'influència social, desenvolupen els trets abans descrits. En la nostra enquesta posarem a prova aquestes hipòtesis.

2) Els enquestats i les condicions de l'enquesta.

Es va aplicar el questionari-enquesta als alumnes de l' Institut "Parc de l'Escorxador" de Barcelona. La procedència social és classe mitja. Es van fer tres grups: 12-14 anys (primer d'ESO), 14-16 anys (4t. ESO i 1r. de batxillerat) i 16-18 anys (1r. i 2n. de batxillerat). També es va agafar un petit grup d'adults, de fora de l'institut, (de 20 a 50 anys), que ha servit per veure quin és el camí de desenvolupament dels valors a partir dels 18 anys en cada gènere.

Adjunto al treball una taula i unes gràfiques que caldrà consultar per comprendre els comentaris de la tercera part. A la taula hi consten els tants per cent, que no he fet constar a les gràfiques per un problema de manca d'espai virtual.

D'altra banda, la manca de temps per a elaborar les dades de l'enquesta, és la causa que ni el nombre d'enquestats ni llur àmbit o classe social sigui tan variada com hauria desitjat. Malgrat això, els resultats són prou explícits en molts casos, per treure'n conclusions, bé que provisionals. El nombre d'enquestats, per gèneres, pertanyents a cada grup així com les condicions de l'enquesta és aquesta:

Grup de 12-14 anys; 25 nois i 20 noies; 1r. d'ESO. No tots van poder acabar l'enquesta en els tres quarts d'hora de que van disposar i, en previsió d'aquest fet, uns alumnes van començar pel principi del questionari i els altres per la meitat.

Grup de 14-16 anys; 4t. d'ESO i 1r. de batxillerat; 19 nois i 51 noies.

Grup de 16-18 anys; 1r. i 2n. de batxillerat; 18 nois i 20 noies. Es tracta d'un grup d'alumnes "intel·lectuals" destinats a carrera universitària, fet que convé tenir en compte perquè canvia la intenció i el contingut de les respostes -que són més "socials" i menys "naturals". Alguns alumnes (uns 20) d'aquest grup van contestar també preguntes que anaven destinades només als de més de 18 anys i llurs respostes les he inclòs en el grup d'adults.

Grup de adults. He anomenat aquest grup "Més de 18 anys". Està format per 5 homes i 9 dones i només 4 noies tenien menys de 22 anys. Malauradament aquest grup té força

10

Carol Gilligan. *Symposium on care and justice Hearing the difference: Theorizing Connection.*

limitacions que convé d'aclarir. Tots ells, amb una excepció, tenen carrera universitària o estudien el darrer curs universitari; tots pertanyen a un nivell social i intel·lectual mig-alt. Cal recordar que en alguna de les preguntes d'aquest grup hi he contabilitzat també els 20 alumnes de més de 18 anys, nomenats anteriorment.

3) Altres regles i condicions de l'enquesta.

Cal també tenir en compte que:

- En les preguntes en que es plantejaven diverses opcions podien contestar-ne dues.
- No tothom contesta totes les preguntes, en algun cas per no saber què contestar i en altres per no haver-hi temps. Quan una pregunta no es contesta per una bona part d'un grup concret- d'edat o de gènere- es tracta d'un fet significatiu i ho constato.
- Moltes preguntes van seguides d'un espai per a justificar la resposta. Algunes d'aquestes justificacions són interessants i les he copiat de forma explícita. En tots els casos, però, les he tingut en compte per interpretar les respostes.

4) Els grups genèrics i les diferències per edats.

A més de les variacions de respostes per gèneres trobem una diferència de respostes per edats. Notem, aquí, la diferència entre els grups 12-14 anys que entenen i actuen per moral convencional, els de 14-16, que pateixen el trasbals de l'adolescència, els de 16- 18 en que ja comencen a pensar pel seu compte i els de més de 18 en que la majoria de les respostes pertanyen ja a l'etapa post-convencional o de "pensament propi" de Kohlberg. Els de 12-14 anys contesten "pel que han après" o "els han ensenyat" però encara no pel que "ells pensen". A partir d'aquesta edat ja comencen a pensar pel seu compte, primer com a acte de "rebel·lia" contra el que han après en l'etapa anterior i després com a criteri propi.

TERCERA PART

COMENTARIS ALS RESULTATS DE LES DIFERENTS QÜESTIONS I INTERPRETACIÓ DE LES RESPOSTES.

1) *El llenguatge i la conversa.*

1.1) Utilitzes molts “tacos”, (renecs), en parlar?

Aquesta pregunta es refereix al llenguatge des del “punt de vista material”. Podem constatar que la utilització d’un llenguatge més polit o més groller està relacionat amb el context social i amb el grau de rebel·lia de l’adolescent. En aquest sentit no hi ha diferències significatives entre nois i noies.

Dels 12 als 14 anys és significatiu l’existència de nois i noies que encara afirmen que mai diuen renecs i possiblement diuen la veritat: no en diuen, ja que segueixen la moral convencional. Després, aquest llenguatge “net” ja no existeix; els nois i noies, a partir dels 14 anys, procuren apartar-se tant del llenguatge excessivament polit i “sense vida” de la parla formal com del llenguatge pobre des d’un punt de vista intel·lectual i social, consistent en utilitzar renecs o “tacos”, constantment.

És significatiu també la presència de un elevat percentatge d’adolescents (noies de 14 a 16 i nois de 16 a 18) que afirmen dir constantment renecs. Sembla clar que la utilització d’aquestes expressions “prohibides” va unida amb el grau de rebel·lia o de voler-se apartar del “llenguatge oficial”. Aquests percentatges coincideixen clarament amb l’edat de la rebel·lia en cada gènere i es pot apreciar perfectament que decreix fins anorrear-se aquesta resposta en els adults.

1.2) Quan parles, intentes agradar els altres?

Aquesta qüestió està relacionada amb la importància que la persona dóna a la seva dependència dels altres i /o amb la falta de seguretat pròpia. Cal que a un, els altres el vegin bé.

La gènesi, en aquest tret, és aquesta: dels 12 als 14 anys, els nois, potser més insegurs socialment, miren de “quedar bé” en un percentatge major que les noies.

En etapes posteriors un nombre molt major de dones viuen pendents dels altres i de la seva imatge, tret que se incrementa en les dones adultes. Interpreto que a partir dels 14 anys els nois reforcen l’“ego” i adquireixen més seguretat. Les noies, en canvi, adquireixen més inseguretat i “complexes” en adonar-se que se les exigeix a la vida més que als nois: que rendeixin en la vida acadèmica i professional però, al mateix temps, que puguin fer feliç a terceres persones i/o a una família, és a dir, que siguin per als altres. Ser per a un i ser per als altres són dos trets clarament contradictoris.

1.3) T’agrada xafardejar i assabentar-te dels problemes dels altres?

En aquesta pregunta es veu clarament un major interès per xafardejar en les dones que en els homes. Aquesta diferència subsisteix inclús en les dones adultes (totes excepte una, amb estudis superiors i treball fora de casa). Possiblement en dones de sa casa i estudis mitjans o primaris, l’interès per xafardejar s’hauria incrementat.

Entenc l'interès per xafardejar, lligat a l'interès per conèixer la vida íntima de les persones per sobre de la seva vida social o d' "aparença". Aquesta característica femenina, sembla lligada al treball "històric" de la dona dins de la llar- a on veien la vida per dins i no l'aparença social. Malgrat el treball fora de casa pot minvar la xafarderia femenina –es veu en les respostes de dones de més de 18 anys, aquest menor interès per xafardejar de les dones adultes, treballadores i amb "doble jornada", no treu que encara els agradi més xafardejar que als homes de la mateixa edat; de forma que el xafardejar està lligat amb l'interès per als altres de la dona.

1.4) De què parles generalment amb amigues (si ets noia) o amb a amics (si ets noi)?

Aquesta pregunta va clarament relacionada amb l'anterior. Podem apreciar una clara diferència entre nois i noies fins els 18 anys, inclús, en l'edat adulta. Hi ha més propensió a interessar-se per problemes personals dels altres en dones que en homes. El nombre de dones que parlen de problemes íntims és enorme a l'adolescència (dels 14 als 18 anys) i és gairebé nul en els nois de la mateixa edat.

D'altra banda, cal tenir en compte que les dones de més de 18 anys, confessen en les explicacions a les enquestes "no tenir amigues" sinó només companyes de treball. (Moltes estan casades o viuen en parella i, a més, treballen) i possiblement, cap als 18 anys, un gran nombre parlen dels problemes "íntims" amb amics, companys o marits; però, malgrat tot això, encara parlen més amb amigues de problemes íntims que els homes de la mateixa franja d'edat.

1.5) Sols fixar-te en la cara d'un desconegut per endevinar com és?

Aquesta qüestió, no es va presentar en els grups de més de 18 anys. A diferència de la 1.2, no es refereix tant a la dependència dels altres sinó al control, seguretat o domini que es vol tenir sobre els altres malgrat que les dues coses estan lligades. Per interessar-se pels altres cal saber com són els altres a través de la cara, del xafardeig o del que sia. Va, doncs, unida amb les dues qüestions anteriors: 1.3 i 1.4

Veiem aquí, també, clarament, una major propensió de les dones a interessar-se per la cara dels altres i a tractar d'endevinar com és l'altra persona en tots els grups enquestats.

Resum de 1. El llenguatge i la conversa.

Al marge de l'enquesta, només ens cal observar els homes i les dones com xerren¹¹: la parla femenina es caracteritza per un major èmfasi, per l'utilització de tonalitats diferents amb predomini d' aguts i ascendents fònics, així com per una major vocalització. Els homes fan menys modulacions i vocalitzacions i no canvien tant de to. Pel que escau a la gramàtica, les dones utilitzen més la segona persona i la primera del plural per incloure la persona amb qui s'està parlant i també les interrogatives indirectes menys que les formes directes. L'home, en canvi, utilitza més la primera persona del singular, els enunciats directes i les frases enunciatives.

Luce Irigaray, en aquest punt, fa referència al dit de Hegel que l'home, a diferència de la dona, abandona el diàleg inter-personal en busca "d'una obra que augmenti el seu "ego"¹².

11 Carlos Lomas. Iguales o diferentes? Género, diferencia sexual, lenguaje y educación.

12 Luce Irigaray. *Amo a ti*, p. 146.

En aquesta línia, l'home utilitza un llenguatge abstracte i allunyat de la vida, llenguatge que, segons Hegel, és més espiritual que el llenguatge femení, que és més concret, més proper a la vida i menys espiritual. Cal recordar que Hegel és un "idealista" i que, per a ell, abstracte i espiritual s'identifiquen. Irigaray comenta: "*L'home s'interessa per l'objecte concret si es seu i per l'abstracte si és consagrat per la comunitat d'homes ja existents. (...) Busquen poc el diàleg i romanen en un col·lectiu mal determinat però demarcat pel gènere masculí*"¹³.

Dels resultats de l'enquesta se'n desprèn que, malgrat utilitzar abstaccions pot considerar-se més masculí, la dona no deixa de tenir capacitat d'abstracció; més aviat cal dir que la dona intel·lectual utilitza els dos llenguatges: concret i detallista, d'una banda, i abstracte de l'altra, llenguatges que li costa sintetitzar.

Els resultats de l'enquesta ens mostren també, que el caràcter femení és més globalitzador i depenent dels altres i còsmic que el masculí. La dona té més en compte la opinió general del grup on se troba. Té més intel·ligència per captar les reaccions dels altres i per conèixer quan és adient un comportament i quan no. Es diu que l'home, en general, "mira més recte i menys pels costats"; els seus fets depenen menys dels altres. Per això les "fan més grosses" i són més agosarats tant per bé com per mal. L'home és menys en funció del grup que la dona i va més tot sol.

2) Les lleis i la cura.

Per a Gilligan,¹⁴ recordem-ho, les dones es mouen més pels valors de la cura i relació amb els altres mentre els homes es mouen per valors més relacionats amb l'"ego" i la realització personal. Moltes de les qüestions d'aquest apartat, es refereixen a aquesta mena de valors.

2.1) Un home té la dona malalta i li cal un medicament. El farmacèutic no li vol donar perquè no té diners i el marit el roba. Actua bé?

Es tracta del conegut dilema del Kohlberg que, segons Gilligan, mostra una clara diferència en les respostes entre els dos gèneres: una majoria de dones contesten que actua malament perquè hi ha altres mètodes; però amb l'expressió "altres mètodes" no segueixen la lògica del dilema que és: o roba el medicament i la dona es salva o no el roba i la dona es mor. En canvi una majoria de nois responen que actua bé. Dedicaré un comentari especial a aquesta pregunta, en diàleg amb comentaris d'altres autores.

Efectivament veiem en les gràfiques que els nois de 12-14 anys encara dubten entre el "si" i el "no", ja que es mouen per l'ètica convencional que prohibeix robar. Solen argumentar que "*robar està malament*". L'acceptació de robar el medicament es fa molt clara, en canvi, en els nois, durant tota l'adolescència fins els 18 anys. Entre els adults, l'home torna a dubtar perquè considera que la formulació de la pregunta "*és massa dràstica*" i "*no té en compte altres alternatives*" (Les frases entre-cometes corresponen a les explicacions que donen els enquestats en la seva resposta.)

En les dones veiem una clara resposta decantada cap el "no" fins els 16 anys. Malgrat aquesta resposta, moltes diuen "si però no" o "això no val". Les respostes es justifiquen dient que es pot parlar, que sempre hi haurà una solució no tan dràstica i que hi ha altres opcions negociables que no es contemplen en el dilema. És a dir, moltes dones no admeten el llenguatge abstracte amb que està formulat el dilema.

¹³

Ob. Cit.

¹⁴

Carol Gilligan. *La moral y la teoría, Psicología del desarrollo femenino*.

Trio algunes respostes de noies de 14-16 anys, partidàries del "no" o que signen al mateix temps "si" i "no". La primera, de 15 anys, respon: *“en comptes de robar hauria de buscar altres camins per aconseguir el medicament. També es fàcil que el farmacèutic sigui comprensiu i li deixi tornar els diner més tard”*. Una segona respon: *“Ha optat pel camí més fàcil; també podria demanar diner al metro per un medicament”*; una tercera diu *“Jo crec que hi ha altres sortides que robar a la farmàcia. Pot anar a l'hospital o a un centre especial”*

Es curiós que dels 16 als 18 anys les dones es decanten novament pel “si”, igual que els nois, contràriament a les previsions de la Gilligan. Interpreto aquest fet com una tendència de les dones intel·lectuals a assimilar els valors masculins i entendre que aquestes ficcions abstractes, “si” o “no”, malgrat mai es donen en la realitat, constitueixen el llenguatge “de la cultura”.

Recullo un comentari, provinent de Benhabib¹⁵. La llei del dilema, pres de forma lògica, és: o roba o la dona es mor. Ara bé, les respostes que no segueixen la llei del dilema, com “està bé i malament alhora” o “bé però.”, són tradicionalment mal valorades, en una prova escolar, per part del professor, perquè l'alumne no s'adapta a la seva pregunta (que només admet "si" o No). En tot cas, cal preguntar-se per què no s'hi adapta. Diu aquesta autora que és lògic que les noies dubtin de les motivacions del farmacèutic, perquè la vida pràctica mai es regeix per dilemes com el de Kohlberg. No cal plantejar el problema com un enfrontament, segons moltes dones; sempre hi poden haver solucions pactades i/o indirectes. En la vida pràctica, quan l'acció es refereix a altres, cal negociar i cedir sempre en part i això va contra la formulació kantiana i també la de Kohlberg. És a dir, l'alumna/e que no contesta el dilema formulat, no respon perquè la lògica abstracta no serveix massa en aquest cas.

D'altra banda, dels resultats sembla deduir-se que la cultura té més pes en la valoració moral del que suposa Gilligan. De la mateixa manera que els homes adults adopten part dels valors femenins (el dilema és massa abstracte, diuen) i les dones, insisteixo “intel·lectuals”, adopten part dels valors masculins (cal robar, perquè cal seguir la formulació); aquest fet evidencia una evolució de valors en la nostra societat i una comprensió mútua. Si ampliem aquesta interpretació, penso que “l'adaptació a la societat canviant” és molt més important en la ètica personal que la simple herència biològica. És a dir, la persona s'adapta a la societat, de la qual pren els valors. Fixem-nos: no dic que hi hagi tendències diferents en els gèneres, sinó que amb la cultura cada gènere mira de adoptar “els valors” de l'altre gènere i, de vegades, en adoptar-los, els exageren i tot. Els valors, en una moral post-convencional, pertanyen a una persona “culturitxada”, que es mou per la “segona naturalesa” que és la cultura.

Les respostes d'aquest apartat ens mostren novament que no és cert que la dona no valori la llei i el pensament abstracte. Amb Seyla Benhabib¹⁶ podem dir que únicament podria donar-se un menyspreu a les lleis en les dones poc socialitzades; serien les que no han sortit de l'àmbit de l'esfera privada que estan en contra de les lleis i es regeixen només per la pròpia intuïció. Les dones “intel·lectuals” de la nostra enquesta se situen molt entre mig de la llei i la cura, és a dir, admeten els valors socials provinents de la societat patriarcal però valoren també la cura que pertany a l'àmbit tradicional femení. També hem vist que els homes adults poc a poc van comprènent el valor de la cura: el valor tradicional de l'altre gènere.

2.2) Amb unes lleis justes el món seria: igual, millor o molt millor?

¹⁵ Seyla Benhabib. *El otro generalizado y el otro concreto*.
¹⁶ Ob. Cit.

En aquesta qüestió veiem un major idealisme ("molt millor") per part del gènere masculí fins els 16 anys.

En el cas dels homes, veiem en la etapa convencional una molt major valoració de les lleis que les dones de la mateixa edat. En les dues etapes posteriors veiem com l'escepticisme en la utilitat de les lleis, representat per la resposta "igual", s'incrementa en les edats crítiques (homes de 14-16 així com dones de 12-14). És curiosa la resposta dels homes adults que es polaritza entre l'escepticisme "igual" i l'entusiasme "molt millor"

En el cas de les dones passa justament el contrari. Si fins els 16 anys no creuen massa en les lleis, les dones "intel·lectuals", de més de 16 anys "descobreixen" les lleis amb les quals es mou la societat, s'adapten al seu llenguatge i les valoren. Cal veure, però, que les respostes femenines d'aquests grups de més de 16 se situen en la franja "Millor" entre "igual" i "molt millor". És a dir, des dels 16 anys, en les dones, no trobem escepticisme però tampoc un excessiu apassionament per les lleis (contràriament a l'actitud dels homes de més de 18 anys) Aquest fet pot lligar-se amb la major ponderació femenina i la major capacitat de síntesi. L'home va més per un camí o per un altre i la dona per un camí i per un altre.

Les respostes a les preguntes 2.1 i la 2.2 mostren clarament la tendència a reconèixer els valors de l'altre gènere passada l'etapa convencional i entrada la etapa de la moral post-convencional, es a dir, quan un "pensa per sí mateix". Ja he comentat el fet en la qüestió anterior. Aquesta tendència entre les persones que pertanyen al món professional i intel·lectual, em sembla molt interessant i esperançadora de cara a una educació moral comprensiva.

2. 3 a) Un noi/noia s'adona que la seva parella beu més del compte. La adverteix que no poden continuar així però la persona no en fa cas. Acaba la història.

(He agrupat les respostes en: Ajut, Separació, Diàleg, Emborratxar-se junts.)

És la primera de quatre preguntes de lliure resposta sobre conflictes en la relació amb els altres. Es tracta de veure com els diferents grups solucionarien el cas: què rebutgen fer i què valoren.

Notem la tendència a incrementar la resposta "separació" en els més grans, bé que matisada per intentar abans, durant una època, que el company/a acabi amb la seva addicció. Els dos gèneres dels 16-18 escullen preferentment la opció ajut, que podríem lligar amb el fet que en aquesta edat comencen a "aparellar-se" i en que, per a ells, es tracta d'amor romàntic que sembla que ha de ser etern.

Sobta la resposta força majoritària dels nois de 16-18 que interpreten la pregunta com a "emborratxar-se" per un dia o per un cert temps, i a respondre que procurarien fer-ho també amb la seva companya, sens dubte rememorant les bones estones que han pogut passar amb les noies a les discoteques "col·locant-se junts". És curiós que cap noia d'aquesta franja d'edat (16-18) contesta en aquest sentit i que no entén que el "col·locar-se junts" sigui la millor solució possible perquè interpreta la pregunta com un problema habitual "de la parella" que representa un perill per a la convivència. En aquest punt cal veure una major maduresa de les noies en aquesta edat i/o una diferent forma de entendre la relació de parella (i potser la relació humana, en general).

2.3 b) Una parella es troba amb el fet que el pare del noi, que viu amb ells, està molt malalt i han d'estar a casa constantment cuidant-lo. No tenen diner ni poden pagar ningú que ho faci. Acaba la història.

(He agrupat les respostes així: Ajut, Pagar una tercera persona perquè el cuidi, Separació, No sap, Eutanàsia per al pare).

La diferència de resposta dels dos gèneres és força significativa.

És molt clar, primer, el “despiste” dels nois davant d’aquesta situació amb resposta freqüent de “no sap”, mentre que aquesta resposta és totalment absent en les noies. En el mateix sentit és significativa la resposta “eutanàsia” que, si bé donen un petit grup de nois, revela també llur “impossibilitat de trobar una altra solució”. Puc constatar, per experiència docent, que la eutanàsia com a solució la donen sovint els nois adolescents a la classe d’ètica (molt seriosament) davant de problemes plantejats de dificultats familiars amb la gent gran. Cal dir també que en aquesta pregunta la quantitat de respostes dels nois va disminuir un terç aproximadament (un terç no va contestar). És evident, doncs, que aquesta situació molts nois no saben com solucionar-la, possiblement perquè mai se’ls ha passat pel cap.

Es pot veure que la coincidència de respostes entre els gèneres no arriba fins els de més de 18 anys, malgrat notem un lleuger predomini de les dones cap a “tercera persona”, possiblement degut al major realisme davant la qüestió, en aquest gènere. Fixem-nos que aquesta possibilitat (“tercera persona”) l’havíem prohibit contestar en el plantejament de la pregunta però, possiblement passa aquí com en el dilema del farmacèutic: la pregunta no és realista; és massa excloent i abstracta.

Notem també que a l’ etapa “convencional” les respostes són gairebé coincidents en els dos gèneres perquè responen “pel que els han dit” o “el que han estudiat”.

2.4 a) A un amic/ga el deixa la parella. Què faràs?

(He agrupat les respostes així: Consolar i, al mateix temps, mirar de “lligar”, Consolar, Donar consells. En els grans els he proposat directament l’alternativa: Escoltar o Donar consells.)

És una altra pregunta de lliure resposta pels de 12-14 anys. Entre els nois és significativa la resposta de “lligar” i substituir l’altre, (noi), és a dir, “aprofitar la conjuntura favorable” per situar-se bé, resposta que no es dona en absolut en dones. Aquest fet indicaria una diferent forma de veure les relacions de parella en els dos gèneres. Els nois han de conquerir i agafar posicions; les noies han de comunicar-se. Podríem relacionar les respostes amb les del 2.3a en que els nois miren de fer quelcom profitós o divertit i les noies de canviar impressions.

Vaig optar per canviar la formulació als enquestats de més de 18 anys amb dues opcions concretes: escoltar o donar consells. Certament molts contesten que una cosa va lligada a l’altre però la significativa major incidència de les dones a “escoltar” es deu clarament al fet que no és possible donar consells “en abstracte” sinó que cal conèixer amb detall la situació. Aquesta resposta està lligada amb la incidència de les respostes 1.4, 1.5 i 1.6, així com amb les 3.8 i 3.9.

D’altra banda, els homes opten més per donar consells i trobar una resposta pràctica.

2.4 b) Un amic/ga ha suspès un examen. Què faràs?

(He agrupat les respostes així: Consolar, Donar consells, Humor, Deixar-lo parlar, Prometre ajut)

És una pregunta de lliure resposta i d’intenció semblant a l’anterior, formulada només al grup 12-14, on és perceptible, de forma incipient, la major incidència de les dones a “deixar parlar” i a ajudar personalment a la persona suspesa amb cura (resposta inexistente en els nois). Els nois, en canvi, parlen de prendre’s-ho amb humor (resposta inexistente en les noies).

2.5) Què et molesta més: no tenir amics/ges o que no et respectin?

Considero molt significatiu els grups en els que es dona incidència de la resposta “que no em respectin”. En efecte, observem una major necessitat de respecte per part dels altres en els adolescents en edat “crítica” o rebel, nois de 14-18 i noies de 12-16. És a dir, en una edat d’inseguretat. En les altres edats veiem que molesta més no tenir amics, si bé en les dones de més de 18 anys, les opcions estan força compensades, és a dir, molesta molt que no les respectin, fet que es pot relacionar amb les respostes 2.6 i 4.2. La dona que treballa troba més dificultats que l’home, té més problemes d’autoestima i li cal fer-se respectar. Fixem-nos: podríem dir que la dona “intel·lectual” té problemes d’inseguretat, en cert aspecte, semblants als dels adolescents. Com l’adolescent està entre dos mons: en el seu cas, entre la cura familiar i la projecció social i no se sent bé en cap dels dos.

2.6) M’importa que els altres es formin una bona opinió de mi o no m’importa?

És una pregunta relacionada amb l’anterior. Les diferències de respostes a aquesta qüestió són molt contrastades per edats i gèneres. La resposta “no m’importa” o “passo de l’opinió dels altres” es dona, en part, en els mateixos grups que la resposta “m’importa més que no em respectin” de la pregunta anterior; es tracta dels grups que han de lluitar en contra de l’opinió dels altres però volen seguir fent el que s’ha proposat. No se senten respectats, i “passen”, per despit, dels altres però voldrien fer-se respectar.

Veiem, d’acord amb aquesta constatació, que “passa” de l’opinió dels altres el noi adolescent (14-18), en en rebel·lia contra els grans i, curiosament, també passen les dones de més de 18 intel·lectuals (lligada amb respostes 2.5 i 4.2).

2.7) Per que el món sigui més solidari a quina d’aquestes alternatives donaries prioritat?

a) Posar lleis que obliguin als països rics a donar una taxa pels països sot-desenvolupats b) Educar la gent perquè es preocupi més dels altres i no sigui tan egoista

Es la primera de dues preguntes relacionades amb les lleis i formulades només als més grans de 16 anys.

Podem veure que els joves fins a 18 anys, més idealistes i menys polítics donen prioritat a l’educació individual; en canvi els adults més realistes en donen més a la imposició política. Malgrat tot, es veu clarament que les dones adultes donen més importància a la educació individual que els adults homes, pertanyents a la mateixa franja d’edat, és a dir, desconfien més de les lleis.

2.8) Et sents representat per les lleis democràtiques del teu país?

També en aquesta pregunta veiem que les dones de 16-18 anys reconeixen més aviat que no se senten representades per les lleis (desconfiança en les lleis) que els homes de la mateixa edat.

Resum de 2. Les lleis i la cura.

En línies generals, veiem que les dones s’inclinen més a valorar la cura i la relació concreta amb els altres comparativament amb els homes que valoren més les lleis abstractes.

Els homes actuen doncs més seguint el criteri reconegut del que és bo, però no es pregunten massa si és bo en el cas concret. La dona es pregunta i té més en compte si és

bo, si és desitjat per l'altre, en el cas concret. Per això, també, de la mateixa manera que la dona pot fer bé als altres "amb cura" pot també fer-los mal "amb cura": la violència psicològica és típica de les dones.

Hi ha autors que expliquen aquest diferent caràcter d'una altra manera: les dones són més holístiques, valoren els fets en funció de la totalitat; tenen en compte els altres i saben que un mateix és també el que la envolta. Per actuar, cal tenir-ho en compte tot. En canvi l'home actua de forma més lineal, directa i ràpida.

Si matitzem més dels resultats de l'enquesta se'n desprèn el següent. Les característiques apuntades per Gilligan són correctes com pot apreciar-se en les respostes dels adolescents "sense culturitzar", en que veiem que el gènere femení s'inclina cap a valorar els valors de la cura i la preocupació per vida íntima familiar i l'home ho fa menys.

Malgrat que aquesta diferent tendència es a la naturalesa genèrica, amb la cultura les diferències genèriques s'esfumen i gairebé desapareixen. Això es deu a que els valors morals no provenen de la naturalesa sinó de la inserció de la persona en una societat. En aquest punt difereix una mica de Gilligan i altres autores/rs de cultura anglosaxona per als quals és la persona individual la que marca la valoració de l'entorn i per als quals els valors socials semblen ser la suma de les diferents valoracions individuals.

Penso que la persona només es constitueix quan es lliga en un entorn humà, en una particular circumstància, com diria Ortega. És a dir, els valors individuals depenen dels socials. Això ens pot ajudar a comprendre el fet que hem apreciat en les respostes d'aquesta part. L'home adult tendeix cap els valors que "per naturalesa" es consideren femenins i la dona adulta cap els masculins, és a dir, tendeixen a entendre's. Els valors "naturals" de cada gènere es barregen en l'edat adulta, cosa que pot indicar que la cultura mana més que la naturalesa en qüestió de valors.

D'altra banda no es pot apreciar que els homes admirin o respectin més les lleis que les dones; però si que respecten més allò simple, general i abstracte i dubten menys. La dona, en canvi, a l'adolescència, és a dir, "per naturalesa", dubta molt de les lleis i també de tota resposta simple, directa i fàcil; els problemes íntims o de relació amb els altres, que són els que l'interessen i dels que es preocupa des de molt a prop, li mostra que tot és molt complex. En fer-se gran i culturitzar-se, la dona aprèn que cal donar una resposta a problemes més generals i socials i que les respostes aquí han de ser forçosament abstractes, àmplies i simples, és a dir, reglades per lleis. Hem vist que la dona intel·lectual creu també en les lleis però sense entusiasmes: amb matisacions i excepcions. Aquesta "sospita" de les lleis que la dona té en l'adolescència es veu en les respostes 2.1, 2.2, i la porta cap una solució molt realista dels problemes domèstics que es veu en les respostes als apartats 2.3, 2.4 i 2.5. La dona "sap" més el que passa en relacions familiars o íntimes conflictives perquè ho ha "viscut" "més d'a prop" a l'adolescència i sap que cal "parlar" de les coses i escoltar (2.4). També pot apreciar-se aquest menor idealisme respecte les lleis en les respostes a la 2.7 i 2.8.

L'home és més idealista i partidari de solucions més extremes (2.2); és més partidari de l'acció (2.3 i 2.4). També d'aprofitar l'ocasió per beneficiar-se (2.4), al menys el noi "poc culturitzat".

Un altre fet que apunten en les respostes, a partir del les qüestions 25 i 26, és un cert menyspreu de les dones intel·lectuals respecte de l'opinió dels altres i la por de que no les respectin, de forma semblant al que fan els adolescents. Les respostes revelen clarament que la dona que estudia o treballa en competència amb els homes, no se sent massa còmoda a la societat (o, al menys, se sent menys còmoda que l'home) i es posa a la defensiva. Ja veurem en l'apartat següent, sobre la competitivitat, com aquesta postura lliga

amb la poca confiança en sí mateixa de la dona intel·lectual (i com a tal, en competència amb els homes). El camí normal d'entrada de les dones a la societat, a través d'un home, sobre tot marit, era, fa anys el camí normal i fàcil: segurament també ho és per les dones actuals, però coneixen el risc que comporta seguir aquest camí i no el volen seguir. Les dones joves tenen el fàcil i perillós camí del sexe per obrir-se pas. El camí de les dones intel·lectuals que consisteix en competir amb l'home en el seu camp- el masculí- és un camí difícil.

3) Competitivitat i conflicte.

3.1) T'agrada la competició?

Les respostes es decanten decisivament segons el gènere. Al masculí li agrada la competició; a les dones, en canvi no els agrada. Aquest tret, d'entre tots els que estudiem, és el que marca una diferenciació més clara entre els gèneres. Només en el grup de 14-16 anys hi ha una lleugera inversió de respostes: a les noies els agrada i als nois no; ¿es tracta del descobriment i l'adopció dels valors de l'altre gènere?

Els nois de 14-16 diuen que els agrada la competició explicant que "és divertit", "m'agrada" Es a dir, no donen una explicació racional i el mateix fan les noies després de contestar que no els agrada.

3.2) Vas a treballar a un circ i has de pujar al trapezi. Vols fer-ho molt bé perquè et paguin molt i per ser un artista important. Què t'estimes més:

- a) Fer els exercicis sense xarxa de seguretat perquè així el teu treball és més valorat i pots ascendir ràpidament de categoria malgrat t'hi jugues la vida?
- b) O actuar sense xarxa per ser més segur, malgrat no pugis de categoria?

Aquest dilema l'utilitzà també Gilligan¹⁷ acompanyat de comentaris de nois i noies sobre un conte d'una actuació en el trapezi del que també havien de fer un dibuix. Les noies, diu, solen dibuixar xarxes sota l'actuació dels personatges i insisteixen en que és millor no aconseguir un lloc important a la feina i ser feliços com a persones¹⁸. En la nostra enquesta, d'altra banda, és significatiu que el gènere masculí vagi contestant progressivament "sense xarxa" amb l'augment d'edat, es a dir, en passar al pensament post-convencional.

Cal dir que en el grup "adults" van contestar "sense xarxa" els homes no funcionaris i "amb xarxa" els funcionaris (aquesta diferència no existeix entre les dones adultes funcionàries i no funcionàries). D'altra banda en els grups de nois de 14-16 i de 16-18, van contestar sense xarxa molts "mals estudiants". Sembla que és molt important el nom i el prestigi per a molts homes que "s'han de situar" i la resposta és una mostra que l'home és més agosarat i impulsiu que la dona i s'arrisca més. (Coincideix amb les respostes 2.2, 2.3 i 2.4).

Aquestes respostes ajuden a comprendre el desesper del noi "mal estudiant" per no triomfar en allò que constitueix el seu camí natural (l'home no pot refugiar-se a la llar o en els fills com la dona ni tampoc explicar a l'amic els seus sentiments de frustració).

3.3) Després d'obtenir amb molt esforç un lloc important a la feina, quines avantatges valores més del teu "nou càrrec"?

- a) Prestigi, b) Diner, c) Bones relacions intel·lectuals i humanes, d) Respecte, e) Estimació dels altres.

¹⁷

Carol Gilligan, *La moral y la teoría, Psicología del desarrollo femenino*.

¹⁸

Ob. Cit. p. 77-79.

Cal destacar en aquesta pregunta de respostes múltiples i un xic disperses, la coincidència de nois i noies de 14-16 i de les dones adultes, com ja hem vist en altres qüestions semblants, on es planteja el problema del respecte i l'opinió dels altres. (alternatives d - e). Aquests grups "passen" de l'opinió dels altres i "prefereixen ser respectats que tenir amics" (També a 2.5, 2.6). El fet que l'estimació dels altres es valori més en les dones a mida que es van fent grans l'interpreto com a conseqüència d'haver de lluitar contra la opinió dels demés, en el seu cas, per haver d'abandonar temporalment la família, el mateix que passa a l'edat "rebel" de l'adolescència on, en aquest cas, han de lluitar contra els pares (i professors) per ser ells mateixos.

3.4) Un noi és atacat gratuïtament per un noi d'un altra grup que casi el mata. Un amic del seu grup, per defensar-lo, gairebé mata l'agressor. L'actuació de l'amic és bona o dolenta (Està ben fet o mal fet) ?

En l'etapa convencional (12-14) la resposta és "mal fet", resposta que canvia en els grups de 14-16 que contesten "ben fet" i torna a ser "mal fet" a partir dels 16 anys. Diuen els de 14-16 que no tenen més solució que fer-se respectar físicament sent, agressius i tornant els cops. Després d'aquesta edat tornen a contestar "mal fet" tots els grups, inclús les dones adultes (grup que, com hem vist, té necessitat de fer-se respectar, però, en aquest cas, no físicament).

Crec que podríem trobar una semblança entre l'evolució de la resposta a aquesta qüestió i la que es dona al dilema de Kohlberg (21). En tots dos casos, després de l'etapa convencional, en que responen pel que han après o els han dit, els nois i noies responen que "ben fet" perquè no hi veuen cap altra solució. Després, a partir dels 18, es veuen altres solucions a la violència i tornen a contestar "mal fet".

Transcriu algunes respostes d'alumnes de 14-16 anys partidaris de "ben fet". Una noia diu *"Abans que mori el teu amic que no ha fet res, que mori l'agressor perquè en aquestes situacions límit, s'ha d'actuar d'acord amb els sentiments"* Un noi diu *"Si és una baralla tan violenta, és normal que casi mati l'agressor, tot i que el millor hagués estat reduir-lo"* i un altre, mes impulsiu, diu *"l'hauria d'haver matat"*

3.5) És millor lluitar o cedir?

En l'etapa convencional la resposta majoritària en les noies, es cedir; en els nois, també l'opció cedir té força adeptes, si bé prefereixen lluitar. El gran nombre de respostes "cedir" segueix possiblement les instruccions de pares i mestres. És el que cal contestar.

En etapes posteriors la resposta és lluitar, malgrat en les dones aquesta convicció creix més lentament que en els nois amb l'edat. Tornem a constatar aquí que els valors, en aquest cas els femenins, evolucionen amb l'edat i s'adapten als valors de la societat on es valora la competitivitat. Per instint la dona tendria més a cedir però no ho pot fer.

Aquest valor que la dona pren de la societat masculista, més competitiva i agressiva, podríem qualificar-lo de "valor adoptat"; es tracta d'un valor més "intel·lectual" i menys instintiu i això explica el fet que la dona és més lluitadora perquè s'ho proposa (via intel·lectual) que per la via instintiva. Trobem exemples d'aquestes dones lluitadores "intel·lectuals" en les alumnes estudioses, serioses i modèliques de les nostres escoles, en les dones que compaginen "la doble jornada" i en les poques que escullen com a "jornada única" el treball professional, i arriben on s'han proposat. (Resposta lligada amb les 3.2, 3.3, 3.5)

No es va formular la qüestió als de més de 18 anys

3.6) Què et "posa del nervis"? (Pregunta de lliure resposta).

He agrupat les respostes en: a) Violència b) Que no m'escoltin c) Situacions externes molestes o estressants d) Atacs contra l'"ego" i l' autoestima e) Hipocresia f) Actituds de companys "xulos" i estúpids que miren de cridar l'atenció.

En ser una pregunta de lliure resposta la interpretació és complexa.

Destaco la major incidència a odiar els atacs a la dignitat personal (l'ego" i "l'autoestima") en els homes que en les dones. També destaco que els que més odien la molèstia que causen les persones incíviques són els adolescents de 14-16, època en que les classes i els grups d'amics n'estan plenes de persones d'aquesta mena i on els alumnes demanen disciplina i "reglamentació" (lleis). Això significa que l'alumne que molesta amb el seu comportament al professor, també molesta al company, i potser, encara més. Veiem algunes explicacions de nois de 14-16 (edat conflictiva). *"La gent que interromp converses per cridar l'atenció" o "Algú que es pensa que ho sap tot i en realitat no sap res"*

És significativa també la resposta "que no m'escoltin", més nombrosa en dones que en homes i lligada amb les respostes 1.4, 1.5, 1.6, 3.8 i 3.9, en que es veu que la dona necessita més parlar dels seus problemes i no valora tant la solució "per llei general" sinó sobre tot per la comprensió del cas concret. Transcriu algunes respostes de noies de 14-16 en aquest sentit: *"Que no m'escoltin i es burlin de mi", "què quan tinc una opinió me la vulguin fer canviar i que no me la respectin" "estar parlant amb algú i que passi de mi"*

El fet d'odiar la hipocresia va incrementant-se amb l'edat en els dos gèneres.

3.7) Descriu-te a tu mateix/a (Pregunta de lliure resposta).

He agrupat les respostes en: a) Qualitats socials b) Qualitats individuals c) Qualitats físiques.

Aquí veiem una major inclinació de les noies fins els 16 anys a valorar les seves qualitats socials (simpatia, companyonia, amabilitat etc) a diferència dels nois, que valoren més les seves qualitats individuals (intel·ligència, força, voluntat, etc). Les respostes poden relacionar-se amb les de la pregunta anterior i amb les (2.5, 2.6 i 3.4), en que la dona està més pendent de l'opinió dels altres en l'època de 12-16, amb la moral convencional, tant perquè tem més els altres com perquè té un pensament més holístic que l'home, que el té més unidireccional (3.1, 3.2, 3.3).

Després dels 16 anys, les dones progressivament van valorant més les qualitats individuals, adaptant-se a la societat competitiva i individualista. Cal recordar que les dones de l'enquesta són dones intel·lectuals que, com hem vist, valoren els valors masculins en la seva vida social, perquè són els valors que hi ha. Però sospito que la resposta en dones no intel·lectuals, es a dir, amb un pensament més tradicional, s'hauria decantat cap a les virtuts socials durant més temps.

3.8) Acaba la història. (Pregunta de lliure resposta). Vius en parella i tens dos fills. Tens molt d'èxit en la teva feina però veus que a la teva parella no li agrada el que fas perquè passes molt temps fora de casa i no et preocupes de les tasques de la llar. Tu decideixes...

He agrupat les respostes en:

Homes: a) Treballar més temps a casa b) Mostrar la intenció de col·laborar més en les tasques de la llar c) Buscar una feina menys absorbent d) És problema de la dona

Dones: a) Repartir més la feina de la llar amb la parella b) Que l'home espavili una mica c)

O l'home m'ajuda o ens separem d) Deixo de treballar fora de casa e) Ell fa la feina de casa.

En aquesta gràfica veiem clarament la desproporció de respostes segons que la situació afecti al noi o a la noia. Els homes, com a molt, es proposen no treballar tant a fora o, al menys, a “fer veure” (simular) que es preocupen més de la llar. Les dones contempen la possibilitat de deixar de treballar, malgrat les de 16-18 contesten majoritàriament que l'home cal que s'espavili.

Veiem doncs que, l'home continua pensant que ha d'ajudar a les tasques de la llar i la dona que aquestes tasques constitueixen la seva obligació fonamental, fins el punt que estan disposades, en bona part, a deixar la feina (camp amb projecció social) per ocupar-se de la família i les tasques domèstiques. Està doncs, clar que la igualtat de sexes no hi és o no hi és del tot i que la distribució del treball encara continua sent la de sempre.

Resum de 3. Competitivitat i conflicte.

En aquest apartat he volgut esbrinar com es valora la competitivitat-agressivitat i la promoció professional.

Cal distingir competitivitat, violència i agressivitat. Violència és l'acte d'anar contra un altre. Competitivitat, en canvi, significa anar en contra d'un altre, però respectant unes regles de joc. La competitivitat és doncs un tipus de violència “més civilitzada”. D'altra banda entenem per agressivitat l'impuls necessari per que hi hagi violència i competitivitat. Els duels a vida o mort, per exemple, poden considerar-se com actes competitius i com a actes violents al mateix temps. L'agressivitat, d'altra banda, es l'impuls que cal per començar un duel.

L'acte agressiu i violent, té com a finalitat dominar, sotmetre i paraitzar l'altre mitjançant la força. Es tracta d'un impuls necessari per a subsistir i que trobem en tots els animals. Ara bé, aquesta violència pot ser de molts tipus: física, psicològica, econòmica o política, malgrat sovint “violència” s'aplica només a la violència física.

Veiem una clara diferència entre els dos gèneres pel que escau a la violència i competitivitat. Ambdues deriven de les hormones causants dels caràcters sexuals secundaris, concretament, masculins. Recollim el fet de que el 90% de crims i actes delictius violents provenen dels homes mascles.

Ara bé, tant els homes com les dones són agressius i no és cert el tòpic que només ho són els homes perquè l'agressivitat es genera amb les frustracions. Però es tracta d'agressivitats diferents. Els homes són més agressius físicament, és a dir, més violents, com també més agosarats, individualistes i autosuficients. Contràriament les dones són menys individualistes i agosarades i més prudentes, tenen més en compte els altres i són més sociables. La seva violència és menys física i més psicològica.

a) La violència masculina.

Segons Irene Fridman¹⁹ els homes no mediatitzen tant les emocions a través de la paraula com les dones i, d'altra banda, se'ls estimula a manifestar-se hegemònics mentre que la debilitat i ocupar el segon lloc es considera femení. Sovint l'agressivitat masculina sorgeix per angúnies més profundes que no es manifesten a causa de l'exigència d'haver de donar una imatge de superioritat.

¹⁹

Fridman Irene. *Violència entre varones. Violència intragénero.*

Segons Fridman, *“Los valores que se consideran masculinos són la asertividad más que la emocionalidad, la independencia más que la dependencia y la fortaleza en contraposición con la supuesta vulnerabilidad femenina, asociada a las emociones. Las representaciones sociales acerca de la masculinidad marcan que una persona poco masculina es un varón más pacífico que violento, conciliatorio más que dominante, escasamente preparado para jugar al fútbol y poco dispuesto a la conquista sexual”*.²⁰

b) La violència femenina i la seva diferència amb la masculina.

Guilligan²¹ diu que, en contrast amb l'agressivitat masculina que neix en contacte amb altres persones, la femenina es genera quan les dones estan soles o quan no troben resposta als problemes; aleshores l'agressivitat va contra elles mateixes. Mentre que l'agressivitat dels homes es tradueix en violència física, la de les dones més aviat es materialitza en "violència" psicològica contra els altres o, el que és més freqüent, contra una mateixa. Podríem dir que els diferents tipus de violència corresponen als dos àmbits tradicionals masculins i femenins: l'àmbit públic i l'àmbit privat. La causa de l'agressivitat femenina cal buscar-la en la falta d'amigues, en la maledicència dels altres i en l'aïllament.

D'altra banda, la dona difícilment pot competir físicament amb l'home per tenir menys força física i que ha de cercar altres vies per donar sortida a l'agressivitat.

D'altra banda podem dir, amb Garcia Mouton²², que les noies posen el benestar tangible de la persona per sobre de principis intangibles i que odien la violència física i utilitzen les paraules per solucionar els seus problemes; discuteixen més i amb més paraules i armen aldarulls pel que una ha dit i l'altra no. Els nois juguen al futbol i, en tot cas, es barallen físicament entre ells.

4) Autoestima

4.1) En general, qui té la culpa de les teves desgràcies? (per exemple les teves males notes).

Podem veure en les respostes que no hi ha diferència per gèneres però sí una certa diferència per edats. A partir dels 16 anys i sobre tot dels 18, (ètica post-convencional) hi ha una certa tendència a culpar terceres persones, potser per la convicció que un no ha arribat més lluny per impediments externs clars, i per una crítica més fonamentada que en les edats anteriors a les causes externes que han transbalsat el seu normal desenvolupament.

4.2) Tens confiança en tu mateixa/eix quan has d'actuar en públic (classe, davant d'un grup, davant d'una persona de l'altra sexe, etc) ?

Aquí veiem una clara diferència entre els gèneres després de l'etapa convencional. La diferència comença des dels 14 als 16 anys: mentre que en els nois d'aquesta edat augmenta la seguretat (és l'època de la rebel·lia i de la auto-afirmació) en les dones la seguretat no augmenta i roman semblant a la etapa anterior.

On veiem, però, que les diferències genèriques es disparen és a partir dels 16 anys, època en que augmenta la inseguretat de les dones fins extrems realment preocupants, mentre els homes se situen en una franja de prudent seguretat.

²⁰

Ob. cit.

²¹

Carol Gilligan, *La moral y la teoría, Psicología del desarrollo femenino*.

²²

Pilar Garcia Mouton, *Cómo hablan las mujeres*.

Si aquests resultats són prou significatius, cosa que s'hauria de comparar amb un sondeig paral·lel o més ample, la menor auto-confiança de les dones exigeix un molt diferent tractament dels gèneres en els centres d'ensenyament.

Resum de 4. Autoestima.

El comportament de les persones segons l'autoestima s'assembla a la dels jugadors de borsa²³. Els que es tenen autoestima juguen fort i si perden és tornen a recuperar. Els que la tenen baixa, juguen prudent perquè si perden saben que ho perden tot o perden molt. Uns saben que s'aixecaran després de cada caiguda i els altres pensen que no. L'autoestima és doncs essencial per a la formació de valors i metes en l'educació.

La inseguretat femenina penso que és conseqüència de que l'espai de la dona ha estat tradicionalment l'ambient domèstic o la casa i que l'espai públic correspon a l'home. Amb l'entrada de la dona al món del treball, tardaran molt a desaparèixer els diferents rols de cada gènere.

Per entendre aquesta baixa autoestima femenina, hem de pensar que el sentiment d'inferioritat de la dona en la vida social es forma de manera molt subtil a través de causes que continuen actuant. Per exemple, quan a la dona el company d'institut o de treball li diu "maca" i aquesta ho accepta, pot estar acceptant el fet que els seu lloc és un altra. Només si li contestés quelcom com "tu també estàs molt bé" o "tu no ho ets gaire", es posaria en pla d'igualtat. El que caldrà discutir, i ho farem a la tercera part, és si és convenient que els dos gèneres assumeixin els mateixos rols.

Pel que fa als nois, la autoestima és mes gran que en les noies. Però, pel mateix, els nois que es tenen baixa autoestima poden generar un problema encara més gran, al menys per a la convivència diària de l'escola. El noi, amb l'estereotip de gènere d'haver de destacar, pot fer vertaderes barbaritats per tal de "criidar l'atenció", inclús seguint camins anti-socials.

5) Opinió.

Aquest apartat es refereix al que pensen unes vegades les persones consultades i altres la resta de la societat sobre els valors de cada gènere i, per tant, sobre el que ha de ser l'actuació "políticament correcte" de les dones i els homes.

5.1) Com valoren, en una parella, que un dels dos treballi a casa i tots dos visquin del sou d'un d'ells?

Veiem una major coincidència per edats que per gènere en les respostes. Així tots dos gèneres de 12-14 i els nois de 14-16, que encara són en la època convencional, valoren bé que un dels dos membres de la parella, presumiblement la dona es dediqui exclusivament a les tasques de la llar, possiblement pensant en les seves mares o parentes que tenen cura de la casa; és evident que, a aquesta edat, no s'han plantejat el fet que el diferent paper en la família de la dona i del home, derivada de la diferent tasca laboral, comporta també un diferent poder real que pot constituir un problema.

Com a contrast, també ho valoren bé, o, al menys ho toleren, les dones de més de 18, potser perquè coneixen per experiència pròpia la dificultat de la doble jornada per a la dona

que té fills i comprenen que un dels dos, presumiblement la dona deixi de treballar fora de casa.

Molts nois, mals estudiants d'ESO, en el grup de 14-16 o 16-18, possiblement amb baixa autoestima per les males notes de l'escola, manifesten de forma oberta que no els importaria dedicar-se ells a les tasques de la llar i que la seva dona treballés. Amb això posen de relleu que prefereixen tenir un "treball fàcil malgrat no sigui massa reconegut" que competir amb un constant fracàs. Veiem doncs que treballar a la llar s'identifica amb ocupar un lloc subordinat malgrat, en la nostra societat, pot ser còmode.

5.2) Com espera la societat que sigui una dona? a) Intel·ligent b) Maca c) Treballadora d) Fidel.

Es tracta que manifestin els enquestats quines qualitats la societat valora en els dos gèneres segons la seva opinió.

Veiem que els alumnes de 12-14 consideren que la societat valora gairebé les mateixes qualitats en l'home que en la dona; és a dir, el noi que, per exemple, considera que la societat valora més ser intel·ligent-treballadora a la dona per sobre de ser maca-fidel, creuen que també valora ser intel·ligent- treballador en l'home més que el duet contrari. Hi ha però una petita diferència de resposta per gèneres. Les noies de 12-14, degut a la seva major maduresa, apunten ja a una lleugera diferència de valoració de qualitats per a cada gènere, a diferència dels nois, per als quals sempre es valora el mateix. L'explicació, tan poc realista, d'aquestes respostes, és que dels 12 als 14, els alumnes els alumnes són a l'època de la moral convencional i, per a ells, la societat valora "el que ha de ser", i "el que ha de ser", segons han estudiat, ha de ser igual per a tothom.

En l'adolescència (14-18), en canvi, s'insisteix en que en la dona es valora ser "maca" i "fidel" (homes) i ser "maca" (dones) més que ser "treballadora" i "intel·ligent". Els homes de més de 18 apunten també el valor "maca" però perdent punts respecte a "intel·ligent", que en guanya.(acceptació de valors de l'altre gènere).

Per gèneres, les dones creuen més que els homes, que se les valora per ser "maques". Aquí podríem veure, altre cop, la baixa autoestima de moltes dones que es creuen ser més "mirades" físicament, és a dir, ser més objectes, del que realment ho són i pensen (o temen) que ser dona es valora essencialment per la condició de objecte-sexo.

5.3) Com espera la societat que sigui un home? a) Intel·ligent b) Maco, c) Treballador, d) Fidel.

Les respostes segueixen les pautes de les de la pregunta anterior. Els petits (12-14), seguint el que han après, creuen que les qualitats que es valoren en els dos gèneres són les mateixes (homes) o molt semblants (dones).

A partir dels 14 anys creuen que en l'home es valora, sobre tot, "treballador" i, en segon lloc "intel·ligent", a diferència dels trets "maca" i "treballadora" que es valoren en la dona. La qualitat "fidel" veiem que, malgrat els temps que corren, es valora més en la dona que en l'home, sobre tot, segons l'opinió masculina.

Aquestes dues preguntes revelen que, segons els alumnes, la societat cerca valors diferents en els dos gèneres. Cada gènere, doncs, tindrà un comportament condicionat pel que la societat espera d'ell.

5.4) Qui s'esforça més per ser educat?

Les respostes són unànimes i sense color. Tots els grups responen que les dones. Pot relacionar-se aquesta resposta amb les dels apartats 2.5, 2.6, 3.4 i 4.2.

Com a causa negativa d'aquest major esforç per a ser educades podem dir que la dona és més insegura, es recolza més en la societat, i la té més en compte, en actuar. Com a causa positiva, d'altra banda, podem dir que la dona valora més la cura dels altres i l'entorn i menys l'"ego" personal.

5.5) Per què perden tant de temps les dones cuinant, si no els agrada?

Les respostes varien força per gèneres, cosa que mostra el poc enteniment que hi ha per part del gènere masculí sobre la doble jornada i les tasques que la dona realitza en la llar i que pot considerar com una carga. Així, els nois contesten que per no perdre l'amor de la família i, inclús, molts "per masoquisme". Ho veuen des de fora. Les dones, en tots els grups, ho consideren des de dintre, per pròpia experiència o per posar-se imaginativament al lloc de les seves mares, i contesten "per obligació" de forma majoritària, sobre tot, des dels 16 anys, cosa que revela que se senten "obligades" a fer-ho però que no les agrada.

Voldria comentar que la falta de comprensió cap als problemes de l'altre és un fet importantíssim a ètica i que la trobem en filòsofs tan coherents com a Hegel quan diu de la dona ²⁴: "*L'amor (cuinar?) per a ella correspon a un deure i no a un dret*" o "*l'amor encadena la dona a un deure universal per al desenvolupament de l'home en la comunitat*". Realment diu el mateix que contesten les dones: se senten obligades per deure, però elles afegixen que no els agrada aquesta obligació i ho plantegen com a problema. Les dones no poden efectuar la síntesi: deure/auto-realització que definiria el ser home, segons Hegel²⁵. Hegel no surt de la seva condició d'home-masclé que creu que el seu és l'únic gènere en l'espècie humana; el gènere femení és només un graó perquè el masculí pugui realitzar-se.

Veiem aquí la diferència entre entendre un problema des de dins (qui el té) o des de fora (qui l'observa). Aquesta mateixa reflexió, i em situo al punt de vista contrari, també la podem fer de la falta de comprensió de les dones cap a la psicologia masculina en comportaments d'agressivitat, competició, sentir-se obligats a afirmar l'"ego", etc, que, penso, són moltes vegades vistos com a "ridículs" i "inferiors" per part de les dones.

5.6) Si ets home, què enveges de les dones? (Pregunta de lliure resposta)

He agrupat les respostes en: a) Vida més llarga; b) Més estudioses; c) Caràcter més pacífic i delicadesa; d) Més comunicació entre elles; e) Poder parir i estar més unides als fills k) Res. Si ets dona, què enveges als homes?
f) Més força física; g) Major despreocupació; h) Sexe més còmode; i) Major llibertat; j) Més acceptats en la vida pública; k) Res.

Aquesta pregunta no es va plantejar als grups 12-14.

En la pregunta dirigida als homes, destaquem la resposta "res" en el grup 16-18 i la major comunicació amb els fills i el fet de poder parir en els de (14-16) i els de més de 18.

Pel que pertoca a les dones, les adolescents contesten que tenir una vida sexual més còmoda, sense menstruacions ni possibilitats d'embaràs. Les de més de 18 anys (totes tenen una professió i gairebé totes estudis universitaris) responen per àmplia majoria que la major acceptació de l'home en la vida laboral i la major facilitat per ascendir i ocupar llocs importants, fet del que les estudiants de l'institut encara no se'n han adonat.

²⁴ Luce Irigaray. *Amo a ti*, p. 41.

²⁵ G. W. F. Hegel, *La fenomenologia del espíritu*. Per a ell la persona només es realitza del tot (síntesi) quan uneix la realització personal amb l'obligació externa.

5.7) Quan el pare no prospera a la feina, quina justificació en dóna la família? a) No té prou intel·ligència b) És un mandrós c) La feina de casa no el deixa prosperar.

Quan la mare no prospera a la feina, quina justificació en dóna la família? a) No té prou intel·ligència b) És una mandrosa c) La feina de casa no el deixa prosperar.

Aquesta pregunta només s'ha formulat als grups 16-18 i més de 18

Pels nois de 16-18, haver de fer la feina de la casa és causa que el pare no prosperi en la feina, encara que en les dones guanya punts "és un mandrós" (en comparació amb els homes). També per als homes adults el fet d'haver de treballar a casa resta eficàcia en el treball al home però no per a les dones adultes que gairebé no consideren la possibilitat que l'home treballi en les tasques de la llar.

En canvi, el fet que la mare no prosperi en la feina ho atribueixen tots els grups fonamentalment a la dedicació a les tasques domèstiques.

Veiem doncs que hi ha un reconeixement de la dificultat de prosperar socialment a causa de la tasca de la llar i que els homes adults consideren com a seriosa dificultat aquest tipus de tasques inclús per a ells.

5.8) El fet que una dona ocupi pocs llocs importants a la vida pública, a què creus que es deu?

a) A que ha de compaginar la feina pública amb les tasques de la llar b) Al masclisme imperant c) A la tradició d) A que tenen altres gustos e) A que no tenen aptituds.

El fet que un home no ocupi pocs llocs importants a la vida pública, a què creus que es deu?

a) A que ha de compaginar la feina pública amb les tasques de la llar b) Al feminisme imperant c) A la tradició d) A que tenen altres gustos e) A que no tenen aptituds.

Es una qüestió semblant a l'anterior. El fet que una dona ocupi menys llocs importants que l'home, s'atribueix fonamentalment, per part de tots els grups, al masclisme imperant i a la tradició però les dones adultes contempen també la possibilitat que les dones tinguin altres gustos.

Pel que ateny al fet que sigui l'home qui no ocupi llocs importants, les respostes majoritàries en tots els grups, és perquè tenen altres gustos, és a dir, també hi ha homes poc competius i perquè no tenen aptituds.

El fet de tenir altres gustos, doncs, pot ser la causa de no "escalar", tant en la dona com en l'home, però "el masclisme imperant", terme força ambigu, se suposa que ho és, en les respostes, de que no "escalin" les dones, punt que mirarem de concretar tot seguit.

Resum de 5. Opinió.

Malgrat es tracta d'un apartat d'opinió, convé veure què pensen els alumnes sobre aquests temes, és a dir, la importància que els hi donen. Si els altres apartats cercaven la resposta de l'individu -de dins cap a fora, aquest cerca la pressió social -de fora cap a dins. Convé també veure l'evolució natural d'aquestes opinions en passar a l'edat adulta perquè els pedagogs puguem tenir-ho en compte a l'hora d'educar en valors.

a) El problema de la doble jornada.

És un fet que a Espanya el treball domèstic recau, sobre tot, en les dones, fet que destaca en les respostes. Seguint l'estudi fet pel "Instituto de la Mujer de Madrid"²⁶, les dones que treballen les mateixes hores que l'home, dediquen més del doble de temps que l'home a les tasques de la llar i les que no hi dediquen tant de temps és perquè una altra dona ho fa per elles.²⁷

Les alumnes de secundària coneixen ja el problema i "viuen" el que la societat espera d'elles. Crec que aquesta és una de les causes de la poca confiança de moltes dones en el seu treball professional.

b) El problema de l'importància del "físic".

És conegut, com es desprén també de les respostes, que les noies (i els gais) es preocupen més del "físic" que els nois, tant del seu com del dels altres. Hem vist que la societat espera de les dones "que siguin maques" i que moltes volen no defraudar. De forma "natural" valoren l'amabilitat i la bona imatge en el treball, qualitats enteses no només com a actitud sinó també com a imatge.

Malgrat aquest sentiment "natural" femení, la dona que treballa, mira també d'assemblar-se a l'home: adopta un vestit de treball "seriós": vestit-jaqueta, pantalon etc, posant-se uniformes que no són els seus. De vegades, en el seu intent per imitar valors masculins, la dona pot ser "més papista que el papa" i passar-se a l'altre extrem.

Destaquem, doncs, el fet que la dona mira de ser competitiva en el treball i, al mateix temps, "d'agradar": sap que és subjecte de treball i objecte per a la vista dels altres, al mateix temps i aquesta doble actitud la porta al conflicte que esmaterialitza en un major entrebanc en el treball i una més baixa autoestima per haver d'estar sempre pendent "d'agradar" i no poder complir amb tanta exigència.

c) El problema del "sostre de vidre".

S'anomena "sostre de vidre" al nivell professional del qual la dona sovint no passa, el graó en que es para i deixa d'ascendir.

Hem vist dos tipus de respostes a la pregunta de per què la dona no ocupa molts llocs importants socialment. D'una banda, la causa la podem veure en la "tradició" i "el masclisme imperant", però, d'una altra, en el poc gust per la competitivitat de les dones, com hem vist al 32, que pot portar-les a buscar "dominar" per altres camins no tan "agressius"; a la dona li fa mes vergonya, en general, competir de forma oberta i sense embuts perquè creuen que significa posar-se en ridícul, defecte que per a elles és molt important perquè significa falta d'harmonia i de sentit holístic i sintètic, molt contrari al sentit globalitzador femení. Hi ha, doncs, una qüestió de caràcter.

²⁶ Jesusa Izquierdo, Olga del Rio y Agustín Rodríguez. *La desigualdad de las mujeres en el uso del tiempo.*
²⁷ Ib. p. 190.

QUARTA PART

EL TRACTAMENT A LES AULES DE LA DIVERSITAT DE VALORS GENÈRICS.

No està clar convingui minvar i igualar les diferències entre gèneres. Crec que l'educació és més "educare" alimentar perquè cadascú es desenvolupi d'acord amb les seves facultats que modelar des de fora els alumnes sense tenir en compte les seves particularitats. Si canviem poc a poc les peculiaritats de l'alumne perquè aquest pugui adaptar-se al seu món, l'ajudarem a trobar un major equilibri interior- exterior, natura-cultura i aconseguirem una més gran varietat i riquesa de persones que si els "clonem" a tots per igual.

Però, l'educació de la diversitat genèrica comporta l'exigència ètica i bàsica de que cadascú pugui trobar el lloc que desitja i té capacitat per ocupar en la societat. Els valors de gènere no poden privar als individus d'un dels gèneres, i pensem en les dones, de poder realitzar-se com a "persona" i de poder gaudir d'iguals oportunitats que l'altre gènere (oportunitats no només teòriques, sinó també reals).

1) La cura i la justícia

Anem a la polèmica famosa Kohlberg-Guilligan, ja esmentada, que destaca la major valoració de la dona cap a la cura i el detall, cap a la solució dels problemes des de l'a prop i des del major sentit comú; i d'altra banda la major valoració per part del gènere masculí de les lleis abstractes, les solucions més generals i/o més simples i de la ràpida solució dels problemes; així els homes resoldrien més casos i de forma més ràpida però també més barroera i sense parar compte en el que, en fer, desfan. La dona, en canvi es fixaria més en el que es desfà, i seria més crítica amb l'atemptat contra el que està bé i fa la vida plaent (els valors ecològics són fonamentals per les dones). No és casual, que, per exemple, les grans enemigues dels "senyors de la guerra" en països pobres siguin les dones i que els critiquin que, per trobar solucions ràpides, desfan i deixen erm el terreny sobre el que han "triomfat".

Abans de referir-me a l'educació en la cura i la justícia (i l'entremig: la solidaritat), cal definir aquestes virtuts. Entenc la justícia com el fet de donar el que és de llei; la solidaritat com donar més bens materials del que exigeix la llei, en posar-nos en el lloc de l'altre; i la cura com a donar afecte i amor a l'altre, donació que exigeix una dedicació personal. Podríem entendre aquestes tres virtuts ètiques que van de més abstractes a més concretes amb dues de les formulacions del pensador de "la llei" per excel·lència: Kant.

La primera diu: "*Actua només segons aquella màxima de la que vulguis voler que esdevingui una llei universal*" (amb bona intenció). Aquesta és una formulació massa general que mai es podrà complir: mai la teva acció es repetirà igual: en el teu moment i circumstàncies. Per tant, mai podrà haver-hi una llei universal si no es concreten les particularitats.

Veiem la segona: "*Actua de tal manera que tractis l'humanitat, tant en la teva persona com en la persona de qualsevol altre, sempre al mateix temps com a fi i mai com a simple mitjà*". En aquesta formulació "pràctica" de la llei, Kant apunta al bé de la persona individual, que és "el seu fi". És tracta d'un cas diferent cada vegada: el "fi" depèn de la persona i

circumstància, i, per tant, aquesta formulació apunta ja a una actitud concreta i diferenciada cap a l'altre.

Malgrat tot, com que encara la segona formulació no apunta a la cura, sinó només al “fi”, en abstracte, podríem formular un tercer imperatiu, seguint Kant, així: “Per aconseguir el fi de cada u, procura, sempre que puguis, donar a l'altre no només els bens que necessiti (solidaritat) sinó també l'amor, afecte i dedicació personal precisos (cura)”.

Critico, altre cop, la històrica incomprensió cap els valors femenins (la cura) exemplificada en un dit de Freud (a 1925), citat per Levinton Dolman²⁸: “*El nivel ético es diferente en la mujer que en el hombre. El super-yo nunca es en ella tan inexorable, tan impersonal, tan independiente de sus orígenes afectivos como exigimos en un hombre*”. Contra aquesta visió unilateral, a l'aula cal treballar tant la justícia com la solidaritat i la cura. Després de plantejar els problemes en abstracte i trobar la llei cal estudiar la forma de concretar-la. Importa posar als alumnes problemes molt concrets i fer-los imaginar la situació particular.

Des de l'arribada de la democràcia s'insisteix molt en la tolerància. Però cal fer veure que la ètica no només ha d'ensenyar a “tolerar” les diferències, (actitud d'entendre la diferència des de fora); és a dir, a no anar en contra de la persona diferent, fet que ens portaria a actuar contra la llei, sinó també mirar de comprendre els diferents i fer-los feliços (actitud d'entendre la diferència des de dins, molt propera a la cura); cal considerar l'altre, en aquest cas, el diferent, com a fi en sí mateix. He vist molt sovint, inclús en formulacions oficials de programes d'ètica, una insistència exagerada en aprendre a “tolerar” i un oblit complert en aprendre solidaritat i cura dels altres.

Per alumnes d'un nivell de 3r i 4t d'ESO²⁹ proposo exercicis com els següents, que trobareu a l'annex 3 dedicats a la justícia i a la cura.

2) L' autonomia i l'autoestima.

a) La manca d'autoestima de les noies.

Tant a l'escola com a la vida l'autoestima i la seguretat fan que la persona avanci més i millor. D'altra banda, ja hem vist que a la nostra enquesta s'ha fet patent la manca d'autoestima i de seguretat de bona part de les dones, sobre tot, a partir dels 16 anys. Si tenim en compte que, en aquesta edat, tant nois com noies reconeixen que el valor més preat en les dones és ser bonica i, en segon lloc, ser intel·ligent, és lògic que les dones “intel·lectuals” de la nostra enquesta es vegin atrapades entre dues tendències contraposades. Ser boniques, per a ser decoratives per tothom i desitjades pel altre sexe; i, d'altra banda, ser intel·ligents per situar-se i adquirir independència. Són per als altres però també han de ser per a elles mateixes. Aquesta tensió entre valors contraposats no es dóna en els nois als quals se'ls demana ser intel·ligents i treballadors, valors que poden posar alhora al servei de obrir-se pas al món del treball i al món social.

És per això, penso, que és tan difícil deslliurar-se de “la condició femenina”. Possiblement no és ni desitjable. La dona intel·lectual que no se'n deslliga, és a dir que “també” vol ser bonica o “guapa” per als altres, es troba amb la doble tensió esmentada. I si renuncia a una de les dues tendències, pot sentir-se infeliç i generar conflictes psíquics. Així veiem que la dona “intel·lectual” que renuncia a la família i als fills pot, en un moment de sa vida, trobar-ho a faltar. D'altra banda, la dona intel·ligent que abandona la seva promoció individual per

²⁸

Levinton Dolman, *La moral de las mujeres. El superyó femenino*, p 290.

²⁹

Augusto Carmena i Marta Doltra, *La convivència dia a dia*.

“donar-se” a la família, pot acabar, quan ja no visqui “a través” del marit o els fills, sentint-se sola, inútil i sense perspectiva. Emily Hancock³⁰ comenta la pau de la nena de 4 a 12 anys (època de latència freudiana) i planteja l'ideal que la dona atrapada en el dilema esmentat torni a aquella pau primitiva. Crec que aquesta pretensió fora desitjable però es impossible.

Malgrat aquesta ambivalència de la dona, moltes poden superar, no sense problemes, la contradicció amb una síntesi més o menys confortable. Així, en la obra de Margarita Artal, Marta Bricall, Alexandre Fontanals, Francesc Solé³¹, s'estudien els perfils psicològics dels i les alumnes de la Universitat Politècnica de Barcelona (carreres tècniques) i es realcen diferències significatives entre els dos gèneres i la forma com les noies poden superar el seu conflicte. Les noies que estudien carreres tècniques entren amb una nota d'accés de selectivitat més alta que els nois i normalment els seus pares tenen carreres tècniques i el nivell d'estudis de les seves mares és més alt que el de les mares dels nois; és a dir, són superiors als nois en un inici, superioritat que després desapareix, en la vida professional, després. El caràcter d'ambdós gèneres és també diferent. La dona ajuda més terceres persones i acostuma a ser més alegre, independent, afectuosa, fidel, feliç, comprensiva i adaptable. Els nois solen ser més segurs, tímids, atlètics, individualistes i competitius, qüalitats que connecten amb les que han aparegut en la nostra enquesta.

b) Problemes educatius derivats de la falta d' autoestima de les noies.

Moltes autores com, Luke³² insisteixen en el fet que és substancial a la dona la faceta de relació amb els altres que hem notat a través de l'enquesta i de que parlen Carol Gilligan i Nancy Chodorow. Diu Luke que per a les dones un trastorn de relació constitueix, en terminologia psicoanalítica “un trastorn del jo”. Segons ella, l' explicació psicoanalítica d'aquest fet és que els nens es distancien de la mare, en l'època de l'Edip i d'aquesta manera fomenten el jo. Per als nois la intimitat és una amenaça. Les noies, en canvi consideren la intimitat com un refermar-se de l'“ego” i, per això, es preocupen més que els homes per les relacions de dependència, d'abandonament etc.

Una patologia derivada e l'autoestima es la maníaco-depressiva. Consisteix en passar de períodes de exaltació i excés d' auto-confiança a períodes depressius. Una altra patologia és la personalitat borderline. Els símptomes externs són; fixar-se en defectes dels de sota, burlar-se dels altres, criticar i parlar molt; actituds totes elles derivades d'una falta de seguretat. Tant un síndrome com l'altre, quan deriven de l'autoestima, afecten fonamentalment a les dones.

És molt interessant l'obra de Magda Català³³ que presenta problemes femenins derivats d'una baixa autoestima, estudiats en un centre de Canyelles. El trastorn més important és la depressió que les fa perdre l'amor per la vida. Les depressions les porten a despertar-se a la nit, tenir dolors, tenir por d'estar soles i tenir por de sortir al carrer. La depressió és l'agressivitat dirigida contra una mateixa, de que parla Gilligan.

També és interessant per comprendre la patologia femenina derivada de problemes d'autoestima, la obra de Emilce Dio Bleichmar³⁴, en que afegeix a la depressió i el

³⁰ Emily Hancock, *La niña interior*.

³¹ Margarita Artal, Marta Bricall, Alexandre Fontanals, Francesc Solé, *Dones i carreres tècniques*, UPC 1998-99. PC 2000.

³² C. Luke, *Explicació psicoanalítica del jo*.

³³ Magda Català. *El cuerpo de la psicología femenina*.

³⁴ Emile Dio, *El feminismo espontáneo de la histeria. Estudio de los transtornos narcisistas de la personalidad*.

síndrome borderline, la histèria. L'autora esmenta l'oposició de la feminitat amb la cultura per explicar l'origen de la histèria femenina. Segons Dio, és normal que la dona alliberada tingui menys problemes (hem dit que les alumnes de les escoles tècniques de Barcelona eren alegres). En canvi, quan més accepta la dona els estereotips de la nostra cultura sobre els valors femenins més s'aproximarà a la personalitat histèrica-infantil o depenent³⁵ però, diu Dio, quan més aspiiri a una equiparació amb l'home, més dificultats tindrà en acceptar-se³⁶.

És important per a que les noies superin aquests traumes, separar la feminitat de la sexualitat. La dona s'ha vist sovint només com a "sexe" i aquesta "visió dels altres" es pot fer intolerable. *"Existe un feminismo espontáneo de la histérica que consiste en la protesta desesperada, aberrante, actuada, que no llega a articularse en palabras, una reivindicación de una feminidad que no quiere ser reducida a la sexualidad, de un narciso que clama por poder privilegiar la mente, la acción en la realidad, la moral, los principios y no quedar atrapado sólo en la belleza del cuerpo"*³⁷.

Les característiques d'aquest tipus d'histèria que, encara que podem trobar també en els homes, trobem sobre tot en dones són: Exagerada sensació de disgust, baixa tolerància la frustració, reaccions inconsistentes, utilització del sentiment més que del pensament, crisi de ràbia, sobredramatització, suggestibilitat, utilització de la fantasia per a solucionar problemes, tendència a la idealització i des-realització, canviar d'imatge, necessitat compulsiva de ser estimat/da, continua comprovació de si és estimat o no ho és, infantilisme, egocentrisme i desig de cridar l'atenció. La personalitat histèrica està molt relacionada amb el caràcter infantil³⁸, i amb el borderline. Des d'un punt de vista social, les persones amb baixa autoestima són l'aliment de les sectes que encara minven més l'autoestima creant un cercle viciós ja que només dins de la secta la persona pot trobar la "salvació".

c) La falta d'autoestima en els nois.

Pel que ateny als nois, la falta de seguretat pot portar a l'agressivitat que, en aquest cas, no és tant contra un mateix, com passa en la depressió femenina, sinó que és agressivitat externa, contra els altres. El problema de l'home, diu Magda Català³⁹, sol ser el de no relacionar-se amb la família i no poder donar altra sortida als seus problemes que la violència.

Apart de la violència, una altra patologia comú del noi que no està segur d'ell mateix és fer-se el gallet o el "suficient" per complex d'inferioritat. Les dones no s'han de deixar apabullar pels "set-savis" sinó que han de pensar que l'home auto-suficient o "pedant" sol ser un insegur.

Entre els factors que provoquen una baixa autoestima en els nois, el més conegut és el del pare sobre-protector com també el "pare-patró", davant del qual els nois o agafen una actitud rebel i agressiva o una actitud submissa, que anorrea l'autoestima i la iniciativa.

d) Pedagogia de l'autoestima

Baixen l'autoestima els pares i professors sobre-protectors i els que volen ficar-se en tot. A les noies cal augmentar-les la seguretat i animar-les a que siguin més atrevides; per a elles es fonamental, com ja hem vist i com comenten també Christophe André i François

³⁵ Ob. Cit. p 170

³⁶ Ob. Cit.

³⁷ Ob. Cit. p. 179

³⁸ Ob. Cit.

³⁹ Ob. Cit.

Lelord ⁴⁰, lloar-les pels seus èxits escolars: cal que comprenguin que feminitat no s'identifica amb sexe.

Barbro Dahlbom Hall ⁴¹ dona bones idees per augmentar la seguretat de les dones. Malgrat la seva és una obra de divulgació que va dirigida a “dones americanes que treballen en empreses”, alguns dels consells ens poden també servir a l'ensenyament. Cal ensenyar a les alumnes a ser dones i no nenes. Als homes els agraden les “nenes”-l'exemple clàssic de Marilyn Monroe i sovint també les alumnes adopten aquesta actitud “per agradar”. La noies han d'acceptar que el professor/a les renyi per a millorar. Han d'escoltar els consells que les serveixen. La dona, ha d'agafar la qualitat de marcar-se estratègies per avançar.

Adjuntem exercicis per a l'autoestima i l'autonomia a l'annex 4 ⁴³

3) La competitivitat i la violència

Hem distingit, en comentar els resultats de l'enquesta, entre competitivitat, violència i agressivitat. Hem definit “violència” com l'acte d'anar contra un altre; “competitivitat” com anar en contra d'un altre, però respectant unes regles de joc; i, finalment “agressivitat” com l'impuls necessari per que hi hagi violència i competitivitat. També hem dit que tant els nois com les noies són agressius però que sovint canalitzen aquesta agressivitat per camins diferents.

Hem vist que als nois/homes, els agrada la competició. L'agressivitat dels nois, d'altra banda, s'accentua amb la presència d'altres, malgrat també els agradi formar grups d'amics que parlen de llurs proeses o de les proeses de tercers, per exemple esportistes (en lloc de parlar dels problemes particulars o sentimentals com les noies). Amb aquestes actuacions miren d'augmentar l'autoestima.

Les dones, en canvi, canalitzen sovint l'agressivitat contra elles mateixes, provocant-se estats depressius i anorreament; però també poden canalitzar-la contra els altres amb “violència psíquica”, com la maledicència, el menyspreu, “el buit” i altres “agressions”, que elles practiquen força bé, pel seu major coneixement de com són els altres.

L'agressivitat i la violència dels nois constitueixen una font de conflictes per als docents. Alguns autors atribueixen a aquest fet part del major índex de fracàs escolar dels nois fins els 18 anys.

L'home mira de competir i de guanyar i per això segueix uns criteris generals d'actuació i unes normes o regles. Quan segueix les regles són competitiu; però si el desig de destacar és molt gran o exigeix una resposta molt immediata, se salten les regles i poden ser violents.

La societat imposa als homes ser dominants i, per aconseguir-ho, aprendre a parlar amb la veu imparcial de la raó. Amb l'experiència, l'home ha d'aprendre a controlar l'emoció i la distància. Segons la classe social, es presenten diversos models de masculinitat que cal seguir, cadascun amb llurs pròpies normes: per exemple, a l'home se li exigeix un comportament diferent segons la situació sigui pública, semipública i privada, cosa que no passava tant amb la dona (tradicional).

40

Christophe André i François Lelord, *La autoestima*.

41

Barbro Dahlbom Hall, *Mujer, ¡atrévete a dirigir!*

42

Augusto Carmena i Marta Doltra. *Els valors de la convivència*

43

Ob. Cit.

A classe, la intimidació mútua és una de les eines utilitzades d'un noi contra un altre i sobre tot d'un grup contra un individu. L'heroi perdedor en la guerra de grups aguantarà tot i amagarà els seus problemes perquè no decaigui el seu "honor". Els cops dels companys constitueixen una manera d'aprendre – el cas de les "novatades" - i els cops sempre seran diferents.

Coneixem lluites heroiques dels nois contra el pare. Els alumnes tenen idea de formar un grup contra el professor/a i és fonamental no anar contra les normes del grup i, per tant cal ajudar-se mútuament; a causa d' això és molt mal vist acusar el company.

Troblem a les classes el noi anorreat pels pares degut a la crítica constant i a la falta de confiança. Però el més freqüent –i més conflictiu per al professor-, és trobar el noi agressiu com a conseqüència de la falta d'autoestima i dels conflictes personals; recordem que els nois no poden explicar llurs dificultats, com les noies. Actituds com l'arrogància, el sentiment de grandesa, o el narcisisme, provenen de la necessitat constant de refermar la pròpia vàlua; els nois "intel·lectuals, d'altra banda, es decanten per la "pedanteria". A classe trobem els adolescents conflictiu que entren cridant i busquen constantment ser centre d'atenció; són causa de molts mals de caps dels professors.

L'agressivitat a classe entre els nois.

És fàcil estudiar teòricament els conflictes agressius derivats del desig d'auto-eestima en els nois però el que és difícil és solucionar-los, cas per cas, perquè tots són diferents. En aquest sentit crec útil llegir el que ha passat en altres casos i com ha acabat el conflicte. Com a exemple, cito els comentaris i la descripció d'un cas de violència i baralles entre nois, amb creació de "líders" i víctimes en un grup, descrit per Irene Fridman.⁴⁴

Les víctimes a la classe patien el que recentment s'anomena empait o ("acoso") psíquic "Es normal que en un grupo se produzcan conflictos; pero lo que constituye el efecto de acoso es la reiteración de la conducta abusiva sin que se intente solucionar el conflicto por parte de la institución en donde ocurre esta situación. La respuesta es en la generalidad de los casos "Uds. són mayores para arreglar solo sus problemas": La persona hostilizada no siente que se la apoya y aparece, también, un cierto tipo de abuso por parte de la institución al no connotar como violencia el proceso que se está desarrollando (...)"

Según Rene Girard, diu l'autora, "en las sociedades primitivas las rivalidades en el seno de los grupos humanos producían situaciones de violencia indiscriminada que se propagaban por mimetismo, y a las que solo se podía poner fin mediante un sacrificio que implicara la exclusión de un hombre o un grupo de hombres al que se designaba como responsable de esa violencia. La muerte del chivo expiatorio traía consigo la expulsión de la violencia y la sacralización de la víctima. En nuestra época las víctimas no se sacralizan, pero en vez de pasar por inocentes se ven obligadas a pasar por débiles"

El cas concret era aquest, a la classe dels molt petits: "El grupo de varones de Jardín de Infantes en donde se desarrolló el conflicto (...) había entrado en una progresiva espiral de miedo e inseguridad que nadie percibió en el colegio, quizás por las propias problemáticas de los docentes a cargo en ese momento; pero cuando se hizo visible la crisis dentro del grupo de escolares, los docentes, en un primer momento, desestimaron que lo que acontecía podía producir efectos nocivos para los niños minimizando el valor negativo de la hostilización."

44

Irene Fridman, *Acoso físico en el colegio*.

“Cada vez que un niño solicitaba ayuda para enfrentar la situación, las respuestas de los docentes confirmaban la fantasía de los que solicitaban ayuda: de que ellos eran, de alguna manera, más débiles; sustentada esta representación en la incapacidad de los docentes de interrogarse desde una perspectiva genérica acerca de a que nivel tiene que llegar la agresión para que esta sea connotada como violencia cuando ocurre entre varones. Lo que estaba en juego en el grupo de niños era del orden del miedo a la disgregación del grupo y el aumento de la angustia de muerte (promovido por la muerte de la mascota, mas la perdida del embarazo de la maestra) que en ningún momento había sido trabajado”.

“Estos varoncitos respondían dramáticamente a esta cita, utilizando el colegio como un microescenario en el cual jugaban la conflictiva de la masculinidad social actual, los supuestamente fuertes contra los supuestamente débiles. Intentaban erigir modelos patriarcales y violentos como forma de exorcizar lo temido y, por lo tanto, encontrar respuesta a la pregunta de cómo es ser varón, si los modelos que ellos tenían estaban en franca crisis. Estaban pidiendo que los adultos les ayudaran en la difícil tarea de construir una masculinidad diferente al modelo patriarcal.”

Tant en casos com aquest de violència inter-gènere, com en casos individuals de nois agressius, sembla que sovint és l'art particular de l'educador el que ha de solucionar el conflicte. És evident que, en casos com aquest, cal intervenir-hi. Un mètode utilitzat pels psiquiatres i que també pot aplicar-se a l'escola, és el de “distreure” o treure la motivació que porta l'alumne a l'agressivitat. de forma que aquest comportament ja “perdi el seu sentit” per ell. El mètode més habitual de parar l'alumne que vol cridar l'atenció és treure-li el públic, es a dir procurar que no tingui espectadors: cal procurar que als altres deixin de fer-li cas o “passin d'ell”, o es pot respondre la seva “petició d'atenció” amb alguna cosa no desitjada: que expliqui la lliçó a la classe, en públic, etc.

Alguns exercicis per a educar contra la violència les trobareu a l'annex 5 ⁴⁵.

45

BIBLIOGRAFÍA

- ANDRÉ, Christophe i LELORD, François, *La autoestima*, Kairós, Barcelona, 2000.
- ARENDT, Hannah, *Los orígenes del totalitarismo*, Alianza Editorial, Madrid, 1998
- ARENDT, Hannah, *La condición humana*, Paidós, Barcelona, 1993.
- ARENDT, Hannah, *Tres escritos en tiempos de guerra*, Bellaterra, 2000.
- ARENDT, Hannah, *Hombres en tiempos de oscuridad*, Gedisa, Barcelona, 1989.
- ARNOUX, Dominique, *J. Melanie Klein, Vida y pensamiento psiconalítico*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.
- ARTAL, Margarita, BRICALL, Marta, FONTANALS, Alexandre, SOLÉ, Francesc, *Dones i carreres tècniques I i II, Perfil de les estudiant de la UPC*, UPC, 1998-99 i 2000.
- BENHABIB, Seyla i DUCILA, Cornella, *Teoría feminista y teoría crítica*, Edicions Alfons el Magnànim, Generalitat Valenciana, 1990.
- BOCCCHETTI, Alessandra, *Lo que quiere una mujer*, Cátedra, Madrid, 1996.
- BOURDIEU, Pierre, *La dominació masculina*, Edicions 62, Barcelona, 1998.
- BROWNO, Kingsley, *Género y Psicoanálisis: Subjetividades femeninas vulnerables, Trabajos distintos*, Crítica, Barcelona, 1998.
- BURIN, Mabel, *El malestar de las mujeres, La tranquilidad recetada*, Buenos Aires, Paidós, 1990.
- BURIN, Mabel i DIO Bleichmar, Emilce, *Género, psicoanálisis y subjetividad*, Paidós, 1999.
- CAMACHO, Cristina (coordinadoras), *Ethica a igualdade e a diferenza*, Concello d'Ourense, 1998.
- CARMENA, Augusto i DOLTRA, Marta, *La convivència dia a dia. Crèdit per a l'ensenyament d'ètica a la ESO*, ICE de Barcelona, 1994-95.
- CATALÁ, Magda, *El cuerpo de la psicología femenina*, Indigo, 1991.
- CODINA, Pilar, CORTADA Esther, ROSET Montserrat, *Educación no sexista*, Graó, Barcelona, 1994.
- CORRAL, Natividad, *El cortejo del mal*, Talasa, 1996.
- DAHLBOM HALL, Barbro, *Mujer, ¡atrévete a dirigir!*, Ediciones internacionales universitarias, Barcelona, 1996.
- DIO Bleichmar, Emilce, *El feminismo espontáneo de la histeria. Estudio de los trastornos narcisistas de la feminidad*, Siglo XXI, Madrid, 1991.
- DOWLONG, Colette, *El complejo de cenicienta. El miedo de las mujeres a la independencia*, Grijalbo, 1981, Barcelona.
- FISHER, Helen, *El primer sexo. Las capacidades innatas de las mujeres y como están cambiando el mundo*, Taurus, 2000.
- FOX Keller, Evelyn, *Reflexiones sobre género y ciencia*, Edicions Alfons el Magnànim, Insitució Valenciana d'estudis i investigació, 1991.
- FRIDMAN, Irene, *Violencia entre varones. Violencia intragénero*, (irefridman@sinectis.com.ar)
- GARCIA Mouton, Pilar, *Cómo hablan las mujeres*, Sarco, Madrid, 1999.
- GILLIGAN, Carol, *Symposium on care and justice: Hearing the difference: Theorizing Connection*, Hipatia, vol 10, nº 2, (Spring 1995), (pp. 120-127).
- GILLIGAN, Carol, *In a different voice; psychological theory and women's development*, Harvard U.P. 1993, Trad. cast. *La moral y la teoría, Psicología del desarrollo femenino*, F.C.E, México, 1995.
- HEGEL, G. W. F *La fenomenología del espíritu*. Fondo de Cultura económica, México, 1993.
- IRIGARAY, Luce, *Amo a ti*, Icaria, 1994.
- IZQUIERDO, M. Jesús, DEL RIO, Olga i RODRÍGUEZ, Agustín, *La desigualdad de las mujeres en el uso del tiempo*, Ministerio de asuntos sociales, Instituto de la mujer, Madrid, 1988.
- IZQUIERDO M. Jesús, *Sin vuelta de hoja, Sexismo, poder, placer y trabajo*, Ediciones Bellaterra, 2001.
- KOHLBERG, Lawrence, POWER F, Clark i HIGGINS Ann, *La educación moral según Lawrence Kohlberg*, Barcelona, Gedisa, 1997.

- LAURENTIS Teresa de, *Diferencias i etapas de un camino a través del feminismo*, Horas y Horas, Madrid, 2000.
- LEVINTON, Dolman, *El superyó femenino, La moral de las mujeres*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.
- LOMAS Carlos (compilador), *Iguales o diferentes?, Género, diferencia sexual, lenguaje y educación*, Paidós Educador, 1999.
- LUKE, C, (Compiladora), *Feminismos y pedagogías en la vida cotidiana*, Morata, 1999.
- MAYOBRE, Purificación i CAMACHO Cristina, *Ethica e igualdad de a diferenza*, Concello. d'Ourense, 1998
- ROJAS Marcos, Luis, *La pareja rota, Familia, crisis, superación*, Espasa, 1999.
- SAMETEN, Nancy, *Los conflictos cotidianos en los niños*, Medici, Barcelona, 1998.
- SELBER, Patricia i TALIAFERRO, Ellen, *Reconocimiento y prevención de la violencia en el ámbito doméstico*, Cedecs Editorial, Barcelona, 2000.
- SUAU, Victoria, *Aportaciones para una lógica del feminismo*, La Sal, Barcelona, 1986.
- SUBIRATS, Marina, *Con diferencia, (Mujeres frente al reto de autonomía)*, Icaria, Barcelona, 1998.
- TUBERT, Silvia, *Figuras de padre*, Cátedra, Madrid, 1997.
- VALCARCEL, Amelia, *Etica contra estética*, Crítica-Mondadori, 1998.
- VARELA, Julia, *Nacimiento de la mujer burguesa*, La piqueta, Madrid, 1997.
- VIGARELLO, Georges, *Historia de la violación: Siglos XVI-XX*, Cátedra, Valencia.
- VILLAVICENCIO, Patricia y SEBASTIÁN, Julia, *Violencia doméstica y su impacto en la salud física y mental de las mujeres*, Ministerio de trabajo y asuntos sociales, Madrid, 1999.
- VOLNOVICH, Juan Carlos, *Claves de la infancia*, Homo Sapiens Ediciones, Rosario, 2000.
- WOODMANN, Marion y otras, *Ser mujer*, Editorial Kairós, Barcelona, 1993.

INDEX DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ 2

Dificultats d'un tractat d'aquesta mena: entre l'ambigüïtat i la simplificació. 2

PRIMERA PART 3

ESBÓS D'EXPLICACIÓ TEÒRICA DE L'ORIGEN I L'EVOLUCIÓ DE VALORS EN ELS DOS GÈNERES. 3

SEGONA PART 7

L'ENQUESTA. 7

1) <i>Les hipòtesis</i>	7
2) <i>Els enquestats i les condicions de l'enquesta</i>	8
3) <i>Altres regles i condicions de l'enquesta</i>	9
4) <i>Els grups genèrics i les diferències per edats</i>	9

TERCERA PART 10

COMENTARIS ALS RESULTATS DE LES DIFERENTS QÜESTIONS I INTERPRETACIÓ DE LES RESPOSTES. 10

1) <i>El llenguatge i la conversa</i>	10
<i>Resum de 1. El llenguatge i la conversa</i>	11
2) <i>Les lleis i la cura</i>	12
<i>Resum de 2. Les lleis i la cura</i>	16
3) <i>Competitivitat i conflicte</i>	18
<i>Resum de 3. Competitivitat i conflicte</i>	21
a) <i>La violència masculina</i>	21
b) <i>La violència femenina i la seva diferència amb la masculina</i>	22
4) <i>Autoestima</i>	22
<i>Resum de 4. Autoestima</i>	23
5) <i>Opinió</i>	23

<i>Resum de 5. Opinió.</i>	26
a) El problema de la doble jornada.	27
b) El problema de l'importància del "físic".	27
c) El problema del "sostre de vidre".	27

QUARTA PART 28

EL TRACTAMENT A LES AULES DE LA DIVERSITAT DE VALORS GENÈRICS. 28

1) <i>La cura i la justícia</i>	28
2) <i>L' autonomia i l'autoestima</i>	29
a) La manca d'autoestima de les noies.....	29
b) Problemes educatius derivats de la falta d' autoestima de les noies.	30
c) La falta d'autoestima en els nois.....	31
d) Pedagogia de l'autoestima	31
3) <i>La competitivitat i la violència</i>	32
L'agressivitat a classe entre els nois	33

BIBLIOGRAFÍA 35

